

TÜRK NİNNİLERİNDE YAZI DİLİNDE UNUTULAN ESKİ KELİMELER OLD WORDS FORGOTTEN IN WRITTEN LANGUAGE IN LULLABIES TURKISH

OKAN CELAL GÜNGÖR

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Letters, Dep. of Turkish Language and Literature
okancelalgungor@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-5933-1336>

Atıf / Citation

Güngör, O. C. 2020. "Türk Ninnilerinde Yazı Dilinde Unutulan Eski Kelimeler". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute*. 68, (Mayıs-May 2020). 121-151

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 20.08.2019
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 07.02.2020
Yayın Tarihi-*Date Published* : 31.05.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4257>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-68, Mayıs - May 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

TÜRK NİNNİLERİNDE YAZI DİLİNDE UNUTULAN ESKİ KELİMELER OLD WORDS FORGOTTEN IN WRITTEN LANGUAGE IN LULLABIES TURKISH

OKAN CELAL GÜNGÖR

Öz

Türk dili tarihî süreç içerisinde toplumsal hayattaki değişme ve gelişmelere paralel olarak farklı coğrafyalara yayılmış, yeni coğrafyalarda farklı kültürlerle temas ve ihtiyaçlar doğrultusunda birtakım değişimler geçirmiştir. Bu değişimler hem gramer unsurlarında hem de söz varlığında meydana gelmiştir. Dilin söz varlığındaki unsurlardan bazıları zaman içinde ses, şekil veya anlam özellikleri açısından farklılaşarak varlığını devam ettirirken, bazıları yazı dilinin/standart dilin çevrim alanının tamamen dışına çıkmıştır fakat bu kelimeler yazı dilinin çevrim/kullanım alanının dışına çıksa da sözlü kültür ürünlerinde eski şekil ve anlamıyla canlılığını sürdürebilmektedir. Bu amaçla kökleri çok eskilere uzanan, yazı dilinde kullanımdan düşmüş, sözlü kültür ürünlerinin en eskilerinden olan ninnilerde hayatini devam ettiren “eski kelimeler” ele alınmıştır.

Çalışmada başta Amil Çelebioğlu'nun Türk Ninniler Hazinesi eseri olmak üzere türle ilgili önemli eserler taranmış ve TDK'nin Türkçe Sözlük'ü esas alınarak kullanımdan düşmüş olan “eski kelimeler” belirlenmiştir. Neticede ninnilerde geçen, bugün yazı dilinde unutulmuş 24 tanesi fiil, 22 tanesi isim, 5 tanesi sıfat, 6 tanesi zarf 1 tanesi ünlem olarak kullanılan 58 kelime tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde doğrudan çocuğu karşılayanlar: “bala, çağa, kızan”; bebeğin beslenmesi ve bakımıyla ilgili olanlar: “belek, belemek, belirtmek, soğulmak, taya”; tuvalet bakımıyla ilgili olan: “höllük”; bebeği uyutma ritüeliyle ilgili olanlar: “ırgalamak, üğrelemek”; bu kelimelerden kökleri Eski Türkçe dönemine (Göktürkçe, Uyurca) kadar uzananlar: “ağmak, bulak, eğin, gözgü, günü, höllük, ıramak, karımak, yarılgamak, yozmak, yumak, yüğruk”; alıntı olanlar Farsça “kelep, taya” ve Moğolca “dulda”dır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Türkiye Türkleri, ninni, eski kelimeler.

Abstract

The Turkish language has spread to different geographies in parallel with the changes and developments in social life in the historical process and has undergone some changes in the new geographies in line with the needs of society and contacts with different cultures. These changes occurred both in grammatical elements and vocabulary. Some of the elements in the vocabulary of the language continue to exist by differentiating in terms of phonetic, morphology or meaning characteristics, while others have been completely out of the use of written language. However, even though these words go beyond the usage area of written language, they can survive in their old form and meaning in oral culture products. For this purpose, the “old words”, whose roots go back to ancient times, have fallen out of use in written language, but which continue to survive in lullabies, one of the oldest products of oral culture, are discussed.

In this study, important works related to the species, especially Amil Çelebioğlu's Treasure of Turkish Lullabies were searched and the “old words” which were dropped from the Turkish Dictionary of TDK were determined. As a result, in the lullabies, forgotten in the written language today, 24 verbs, 22 nouns, 5 adjectives, 6 adverbs, 1 exclamation were used as 58 words were identified. Among these are the words that directly meet the child :“bala, çağa, kızan”;related to the feeding and care of the baby: “belek, belemek, belirtmek, soğulmak, taya”; toilet care related to the scourge: “höllük”; those related to the habit of sleeping the baby are the words: “ırgalamak and üğrelemek”. It's roots go back to the Old Turkish period (Gokturk, Uighur): “ağmak, bulak, eğin, gözgü, günü, höllük, ıramak, karımak, yarılgamak, yozmak, yumak, yüğruk”; cited words are Persian: “kelep, taya” and Mongolian “dulda”.

Key Words: Turkish, Turks in Turkey, lullaby, old words.

Structured Abstract

Oral culture literary are hidden treasures in which the words whose roots date back to our first written texts, but those words has fallen out of use for various reasons or have undergone various changes in sound and shape are preserved. Lullabies, one of the oldest of these literary works, are the type that the mother often tells to comfort her child, put her/him to sleep, to stop her/his crying, and has a unique rhythm and melody. In these musical words, which are in the form of mother-child distress, the voice expresses its purest and sincere feelings in a plain and fluent folk language. In this expression, it is possible to see words that have been forgotten in the current language but whose roots go back to very old times.

In this study, The books of Âmil Çelebioğlu's Turkish Lullabies Treasure, Necati Demir's Turkish Lullabies from Anatolia, Necati Demir and Fikriye Demir's Turkish Lullabies, Emine Uğurlu's Lullabies in the Turkish World, Nilgün Çıblak Coşkun's Turkish Lullabies, M. Sabri The works of Koz's Lullaby Every Day, Mustafa Ruhi Şirin's Lullaby Baby Lullaby -Anthology of Lullaby Poems- were searched, and the old words that were used in our historical texts, but which are not used in the current language today, were identified. The Turkish Dictionary of TDK was taken as the basis for the determination of these words, and the words that are mentioned in the historical texts of Turkish and which are not mentioned in the dictionary and which are dated with the Lay Terminology are included in the study. Firstly, if it is mentioned in the basic source works, information about the region and its theme where lullabies were compiled was given, and then the meaning and origin of the determined word were emphasized. After mentioning the usage of the words in Turkish dictionaries (Turkish Dictionary, Compilation Dictionary, Scan Dictionary), their appearance in historical texts are given.

24 of the 58 words that are forgotten in writing language, which are used in lullabies, one of our oldest oral culture products, were used as verbs, 22 as nouns, 5 as adjectives, 6 as envelopes and 1 as exclamation. Among the identified ones, the words whose roots go back to the Old Turkish (Gokturk, Uighur) period are: "ağmak, bulak, eğin, gözgü, günü, höllük, ıramak, karımak, yarılıgamak, yozmak, yumak, yüğrük". Those quoted in Persian are "kelep, taya" and Mongolian "dulda".

Words used as verbs: "ağmak, aparmak, bakıtmak, balkımak, belemek, belirtmek, dincelmek, dözebilmek, evmek, ıramak, ırgalamak, karımak, ön gelmek, örklemek, pürçeklenmek, soğulmak, soylamak, tapmak, üğrölemek, üzme, yarılıgamak, yedme, yozmak, yumak". Those used as names: "bağırdak, bala, belek, bulak, çağa, çeki, çibiş, çiğın, dolak, eğin, eşme, eze, gözgü, günü, höllük, kızan, kömek, soku, taya, ulalı, yağarnı, yörek". Those used as adjectives: "kelep, partal, ulaşık, yeğın, yüğrük". Those used as adverbs: "bencileyin, bildir, dulda, koyuk, sencileyin, tezık".

Among the words that are determined, those that directly refer to children are "bala, çağa, kızan", those related to the nutrition and care of the baby, "belemek, belirtmek, soğulmak, taya", those related to toilet care "höllük", those related to the baby's ritual of sleeping are "ırgalamak, üğrölemek."

The determined can be conceptually classified as follows:

Affinity name: eze

Tool names: gözgü, soku

Names that meet the baby: bala, çağa, kızan

Names related to baby care and upbringing: *höllük, taya*
 Names reporting similarity: *bencileyin, sencileyin*
 Clothing and item names: *bağırdak, belek, çeki, dolak, yörek*
 Names reporting movement and speed: *tezik, yüğrük*
 Animal name: *çibiş*
 Abstract names: *günü, koyuk, ulaşık, yeğın*
 Organ names: *çiğın, eğın, yağarnı*
 Names regarding place: *bulak, eşme*
 Date's name: *bıldır*

When the old words that are detected are examined in terms of structure, the ones in the verb which are simple are: “*ağmak, aparmak, balkımak, belemek, tapmak, üğrümek, üzmek, yedmek, yozmak, yumak*”; the derivative structures are: “*bakıtmak, belermek, dincelmek, ıramak, ırgalamak, örkleme, pürçeklenmek, soğulmak, soylamak, yarılıgamak*”; The ones in the combined structure are: “*dözebilmek and ön gelmek*”.

Within names the ones in simple structure: “*çağa, eze*”; the ones in derivative structures are: “*bağırdak, belek, bulak, çeki, çibiş, çiğın, eşme, gözgü, höllük, soku, ulalı, yağarnı and yörek*”.

Within adjectives the ones in simple structure: “*kelep*”; the ones in derivative structures are: “*(?) partal, ulaşık and yüğrük*”.

The words used as adverbs except for *dulda* have a derived structure: “*bencileyin, karyıp, koyuk, sencileyin, tezik*”.

When these words that have been forgotten in the written language are examined in terms of their current equivalents in Turkey Turkish, those which are met with Turkish synonyms or closely related verbs which are used in written language in Turkish are as follows: *ağmak* “rise”, *aparmak* “to take away”, *bakıtmak* “to have someone look”, *balkımak* “to shine”, *belemek* “swaddle”, *belertmek* “upbringing”, *bıldır* “last year”, *dincelmek* “to refresh”, *dözebilmek* “to bear”, *ıramak* “to move away”, *ırgalamak* “to take heed of”, *ön gelmek* “come across, stand in front of”, *örkleme* “to connect”, *partal* “ragged”, *pürçeklenmek* “to fringing”, *soğulmak* “milk the cow”, *tapmak* “find”, *üğrümek* “shake”, *üzmek* “disperse”, *yedmek* “pull, pull away”, *yeğın* “tough”, *yozmak* “grow away from”, *yumak* “wash”; Those which are met with Arabic, Persian quote words, Turkish suffixes and auxiliary verbs: *yarılıgamak* “forgive”; those which are met Arabic quote with a verb and Turkish auxiliary verb: *evmek* “to hurry”; those which are met Turkish and Arabic quotes with a word and Turkish productions: *karımak* “get old, grow old”.

Those who are used in Turkey Turkish written language as a Turkish equivalent or a close meaning, noun or adverbs: *bağırdak* “link”, *bencileyin* “like me”, *bulak* “fountain”, *çağa* “baby, infant”, *çeki* “scarf”, *çibiş* “baby goat”, *çiğın* “sholder”, *eğın* “the back”, *eşme* “source, the fountain”, *eze* “aunth”, *gözgü* “mirror”, *höllük* “soil”, *kelep* “ball of string”, *kızan* “baby”, *koyuk* “poignant”, *kömek* “helper”, *sencileyin* “like you”, *soku* “garlic press”, *ulaşık* “close, sincerely”, *yağarnı* “ridge”, *yörek* “link”, *ulalı* “connected, attached”; those which are met with Persian *dulda* “shield”, *tezik* “fast”, *yüğrük* “fast”; those which are met with Arabic and Turkish words: *günü* “malice, jealousy”; *ulaşık* “close, sincerely”; those which are met with a Persian and Turkish word: *taya* “nanny, milk-mother”.

Giriş

İnsanların anlaşmayı sağlamak için kullandıkları en temel iletişim aracı olan dil, kendini sürekli yenileyen dinamik bir yapıdır. Bu dinamik yapının bütün milletler için ortak/evrensel özellikleri olduğu gibi, milletleri birbirinden en temel çizgileriyle ayıran ulusal birtakım özellikleri de vardır. Bu ulusal özellikler milli kimliğin, kültürün inşasında bir harç vazifesi görür. Milletleri birbirinden ayıran, uluslara özgü bu özellikler dilin ses, şekil ve cümle yapısında görülebildiği gibi söz varlığında da karşımıza çıkar.

Dillerin söz varlıkları, milletlerin varlık, nesne, olay ve durumları nasıl algıladıkları, düşünce dünyalarında nasıl konumlandıkları dolayısıyla hayata bakış açıları noktasında önemli ipuçları veren, dil denen değişken sistemin ihtiyaçlara, zamana, şartlara bağlı olarak en çok değişim gösteren unsurlarıdır. Bu unsurlardan bazıları tarihî süreçte ses, şekil veya anlam açısından değişerek hayatietini sürdürürken bazıları karşıladığı varlığın, nesnenin kullanımdan düşmesiyle çevrim alanından tamamen çıkar. Doğan Aksan (1996: 48), günümüze ulaşamayan, sözcüklerin kayboluş sebebini yabancı etkilere bağlayarak Türkçe, geniş söz varlığının bir bölümünü, yabancı etkiye büyük ölçüde kapılarını açma ve yabancı sözcükleri yeğleme sonucunda yitirmiştir, der.

Sözlü kültür ürünleri, kökleri ilk yazılı metinlerimize kadar uzanan fakat çeşitli sebeplerle kullanımdan düşmüş/çevrim alanından çıkmış ya da çeşitli ses ve şekil değişiklikleri geçirmiş olan kelimelerin muhafaza edildiği gizli hazinelerdir. Bu ürünlerin en eskilerinden olan ninniler ise annenin çoğunlukla çocuğunu avutmak, uyutmak, ağlamasını dindirmek için söylediği, kendine özgü bir ritmi ve ezgisi olan türlerdir. Anne-çocuk dertleşmesi mahiyetinde olan bu müzikal sözlerde söyleyici en saf ve içten duygularını sade, akıcı bir halk diliyle dile getirir. Bu dile getirilişte bugün standart dilde unutulmuş olan ancak kökleri çok eskilere uzanan kelimeleri görebilmek mümkündür.

Çalışmada, Âmil Çelebioğlu'nun *Türk Ninniler Hazinesi*, Necati Demir'in *Anadolu'dan Türk Ninnileri*, Necati Demir ve Fikriye Demir'in *Türk Ninnileri*, Emine Uğurlu'nun, *Türk Dünyasında Ninni*, Nilgün Çıblak Coşkun'un *Türkçe Ninniler*, M. Sabri Koz'un *Her Güne Bir Ninni*, Mustafa Ruhi Şirin'in *Ninni Bebeğim Ninni -Ninni Şiirleri Antolojisi-* adlı eserleri taranmış; tarihî metinlerimizde geçen ancak bugün yazı dilinde/standart dilde unutulmuş olan eski kelimeler tespit edilmiştir. Bu kelimelerin tespitinde, TDK'nin *Türkçe Sözlük*'ü esas alınmış, Türkçenin tarihî metinlerinde geçip de *Sözlük*'te geçmeyen ve eskimiş, halk ağzı notuyla verilen kelimeler çalışmaya dahil edilmiştir. Öncelikle, kaynak eserlerde geçiyorsa, ninnilerin derlendiği yöre ve temasıyla ilgili bilgiler verilmiş, daha sonra tespit edilen kelimenin anlamı ve kökeni üzerinde durulmuştur. Kelimelerin *Türkçe sözlüklerdeki* (*Türkçe Sözlük*, *Derleme Sözlüğü*, *Tarama Sözlüğü*) kullanım şekillerine değinildikten sonra tarihî metinlerdeki görünümüne yer verilmiştir.

Ağmak “yükselmek”

Hz. Peygamber için söylenmiş olan aşağıdaki ninnide “iki cihanın serveri” olarak nitelenen Hz. Muhammet'in göğe yükselmesi hadisesi, bugün yazı dilinde unutulmuş olan ancak en eski metinlerimizden itibaren tanıklanan *ağmak* (< ag- “yükselmek, tırmanmak”EDPT, 76) fiiliyle ifade edilmiştir. Bu fiil, ninnideki anlamıyla *Türkçe Sözlük*'te, *Derleme Sözlüğü*'nde *ağmak* “yükselmek, yukarı çıkmak” (TS, 50) (DS I, 103); *Tarama*

Sözlüğü'nde *agmak* “yükselmek, yukarı çıkmak” (TRS I, 51) şeklinde geçmektedir. Fiil, tarihî dönemlerde *agmak* biçiminde, Göktürk ve Uygur Türkçesinde “yükselmek, yukarı çıkmak” (BK D, 37) (ETG, 254); Karahanlı Türkçesinde “aşmak, yükselmek” (DLT I, 173-24); Harezmi Türkçesinde “aşmak, çıkmak, yükselmek” (KE, 205r-9); Kıpçak Türkçesinde “aşmak, yukarı çıkmak, yükselmek” (Kİ, 2); Eski Anadolu Türkçesinde “yükselmek” (SN, 308-10); Çağatay Türkçesinde “yükselmek” (ŞSL, 48); Osmanlı Türkçesinde “çıkarmak, yükselmek” anlamlarında kullanılmıştır (LO, 10) (OTS I, 115).

*Kundağıyla göğe ağdı,
İki cihanın selveri,
Nenni Muhammed'im nenni,
Hep susuzlar suya kandı,
Annesinin sütünü emdi,
Nenni a selverim nenni,
Nenni a sultanım nenni* (Uğurlu 2012: 254)

Aparmak “götürmek”

Kars'tan derlenen ayrılık temalı aşağıdaki ninnide, bugün yazı dilinde “ulaştırmak” anlamında yaygın olan kullanılan götürmek fiili yerine *aparmak* (< al-(1)p *bar- TETTL I, 186; KBS I, 73) fiili kullanılmıştır. Bu fiil, Türkçe Sözlük'te halk ağzı notuyla *aparmak* “alıp götürmek; gizlice almak, alıp kaçmak, çalmak”; Derleme Sözlüğü'nde *aparmak*, *aparmak* “çalmak, aşımak, alıp kaçmak, habersiz götürmek, gizlice almak” (DS I, 284); Tarama Sözlüğü'nde *aparmak* “götürmek, alıp götürmek” şeklinde geçmektedir (TRS I, 177-178). Tarihî dönemlerden Göktürk, Uygur ve Karahanlı sahalarda rastlanmayan fiil, Harezmi Türkçesinde “ayırarak, kaçırmak” (KE, 188v-7); Eski Anadolu Türkçesinde “alıp götürmek” (SN, 179-6); Çağatay Türkçesinde “götürüvermek, alıp varmak, aşımak” (ŞSL, 24) (ÇTS, 45); Osmanlı Türkçesinde “alıp varmak, götürüvermek, aşımak, çalıp çarpmak (LO, 19) (OTS I, 197) anlamlarında kullanılmıştır.

*Azizim güzel ağlar,
Gözlerim güzel ağlar,
Apar beni anama,
Anam beni güzel ağlar!
Laylay balam laylay!* (Çelebioğlu 1995: 318)

Bağırdak “bağ, bez”

Sevgi temalı aşağıda verilen ninnide geçen *bağırdak* (< bağır EDPT, 319; TETTL I, 261; *bağır+(t)+lak KBS I, 102) kelimesi, Türkçe Sözlük'te halk ağzı notuyla “beşikteki çocuğun düşmemesi için beşiğe sarılıp bağlanan, kumaştan yapılmış enli bağ, bağıldak; kadınların âdet zamanları bağladıkları bez, bağıldak; yaklaşık 30 santimetre eninde bir metre boyunda, uçlarında birer metre kaytanı olan, astarlı ipek ve sırma işlemeli kumaş, bağıldak” (TS, 227); Derleme Sözlüğü'nde *bardak*, *bagardak*, *bagartak*, *bagartlak*, *bagırdak*, *bağardak*, *bağartlak*, *bağırtah*, *bağırtlak*, *bağıtlak*, *bartlak*, *bavıdak*, *bavırdak*, *boğırdak* “çocuğun düşmesi için beşiğe veya salıncağa bağlanan enli kuşak; küçük çocukların

göğüslerine sarılan kuşak; çocuk kundağı; çocukları beşiğe bağlamaya yarayan yuvarlak tahta; harman aktarılrken altta kalan diri saplar” (DS II, 478-479); Tarama Sözlüğü’nde *bagırdak* “beşik bağı” şeklinde geçmektedir. Kelime, tarihî dönemlerden Harezmi Türkçesinde *bagırtlak* “takke, külah, ulemaya mahsus kaftan” (HTS, 73); Kıpçak Türkçesinde *bagırdak* “beşik bağı” (TA, 19b-12); Eski Anadolu Türkçesinde *bagırdak* “kuşak, bağ” (MT, 66a-4); Çağatay Türkçesinde *bagıldak*, *bagırdak* “beşikteki bebeklere sardıkları bez” (ŞSL, 154), *bağıltak* “başta ve gövdede zırh altına giyilen pamuklu bir tür kaftan (ÇTS, 91); Osmanlı Türkçesinde *bagırdak* “beşikte çocukların bağrını ve kundağı sardıkları bez” (LO, 35) (TRS I, 370) şekillerinde kullanılmıştır.

*Ninnilerle belediğim
Bir Mevlâ’dan dilediğim
Al bağırdak doladığım
Uyuyasın kuzum ninni
Büyüyesin kuzum ninni
Yaşayasın kuzum ninni!* (Çelebioğlu 1995: 111)

Bakıtmak “baktırmak”

Afyon Bolvadin’den derlenen aşağıdaki ninnide geçen *bakıtmak* (< bak-(ı)t- EDPT, 313) fiili, Derleme Sözlüğü’nde ninnideki anlamıyla “baktırmak” (DS XII, 4441) anlamında geçer. Tarihî dönemlerden Karahanlı Türkçesinde fiile *bakıtmak* “baktırmak” şeklinde rastlanmaktadır (DLT II, 308-4,8). Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde *bakmak* fiilinin ettirgenlik şekli *-t-* yerine *-Dir-* ile yapılır.

*Kara koyunun gözleri,
Gökte ürkütür kazları!
Yavrum yoluna bakıtsın,
Sarı altınlı kızları ninni!* (Çelebioğlu, 1995: 332)

Bala “bebek, çocuk”

Ayrılık temalı aşağıdaki ninnide geçen *bala* (< bala “kuş yavrusu; hayvan yavrusu; çocuk” EDPT, 332; TETTL I, 269; < *bāla KBS I, 107) kelimesi, Türkçe Sözlük’te halk ağızı kaydıyla “yavru, çocuk” (TS, 241); Derleme Sözlüğü’nde “çocuk, küçük, yavru; oğlan çocuğu; manda yavrusu, malak” (DS II, 496); Tarama Sözlüğü’nde Kadı Burhaneddin’e ait metin örneğinde “kuş yavrusu” (TRS I, 386) anlamlarında geçmektedir. Tarihî dönemlerden Göktürk ve Uygur sahasında görülmeyen kelime, Karahanlı Türkçesinde “kuş ve hayvan yavrusu” (DLT II, 274-13); Harezmi Türkçesinde “kuş yavrusu” (NF, 260-1) (KE, 246r-13); Kıpçak Türkçesinde “kuş ve hayvan yavrusu; çocuk” (GT, 289-2) (İM, 353b-8); Çağatay Türkçesinde “kuş yavrusu; çocuk” (ÇGT, 23-7) (ŞSL, 155); Osmanlı Türkçesinde “yavru, palaz” (LO, 37) anlamlarında kullanılmıştır.

*Azizim güzel ağlar,
Gözlerim güzel ağlar,
Apar beni anama,
Anam beni güzel ağlar!
Laylay **balam** laylay!* (Çelebioğlu 1995: 318)

Balkımak “parlamak, ışık saçmak”

Isparta Yalvaç’tan derlenen dinî içerikteki aşağıdaki ninnide, bugün yazı dilinde “güçlü bir ışık çıkarmak, ışık saçmak” anlamında yaygın bir şekilde kullanılan parlamak fiili yerine *balkımak* (< balk/bark “şimşek”+1- TETTL I 282; < yalkı- Atay 2010: 38) fiili kullanılmıştır. Bu fiil, Türkçe Sözlük’te halk ağzı kaydıyla *balkımak* “parlamak, parıldamak; şimşek çakmak; su halkalanmak, dalgalanmak; organ, kesik kesik ağrımak, sancımak” (TS, 246); Derleme Sözlüğü’nde *balkımak* “parlamak, parıldamak, göz alıcı, güzel olmak; şimşek çakmak” (DS II, 507-508); Tarama Sözlüğü’nde *balkımak* “parlamak, ışık saçmak” şeklinde geçmektedir. Tarama Sözlüğü’nde bu fiille aynı anlamda *balk urmak* kelime grubu da yer alır (TRS I, 391). Göktürk, Uygur, Karahanlı ve Çağatay sahalarında rastlanmayan fiil, Harezm Türkçesinde (KE, 180r-7); Kıpçak Türkçesinde (Kİ, 14); Eski Anadolu Türkçesinde (DK, 105b-2); Osmanlı Türkçesinde *balkımak* “parlamak, ışık saçmak” (LO, 39) (OTS I, 319) (TRS I, 392-393) biçiminde kullanılmıştır.

*Gökyüzünde **balkır** kamer,
Nurları yerlere damlar,
Yetiş imdada Hazret-i Ömer,
O da sana himmet etsin.
Uyu yavrum, büyü ninni!* (Çelebioğlu 1995: 47)

Belek “kundak, çocuk bezi”

Kayseri’den derlenen sevgi-ilgi temalı aşağıdaki ninnide geçen *belek* kelimesi (< bele- “kundaklamak”+ -k “kundak” TETTL I, 309; < *bél+e-k “kundak, çocuk bezi” KBS I, 128), Türkçe Sözlük’te halk ağzı kaydıyla “kundak, çocuk bezi; beşiğe konulan yatak” (TS, 299); Derleme Sözlüğü’nde *belak, bele, beleg, belek, beleyh, bölek* “kundak, çocuk bezi; beşiğe konan çocuk yatağı; bir çeşit çocuk beşiği” (DS II, 608-609) anlamlarıyla verilmiştir. Tarihî metinlerde kelime bu şekliyle geçmemektedir. Metinlerde *belek* “hediye, armağan” (ETG, 267) (EATS, 105) (OTS I: 362) *belek* “nişane, alâmet”; *belek* “üzerinden yol geçen tepe” (TRS I, 486-491) şeklinde sesteş özellikte başka kelimeler kullanılmıştır.

*Ağlama der kavuşurdum,
Döven olsa dövüşürdüm,
Gece tatlı uykularda,
Beleşini değiştirdim,
Ninni oğluma ninni!
Uyusun yavrum ninni!
Büyüstün yavrum ninni!
Eeee eee eee...
Eeee eee eee... (Demir ve Demir 2014: 96)*

Belemek “sarmak, kundaklamak”

Adıyaman’dan derlenen sevgi-ilgi temalı aşağıdaki ninnide geçen *belemek* (< bele-EDPT, 332; TETTL I,309; < bél+e -KBS I, 128) fiili, Türkçe Sözlük’te halk ağzı notuyla “çocuğu kundaklamak; beşiğe yatırıp bağlamak; bulamak, bulaştırmak” anlamlarıyla verilmiştir. Kelimenin “bulamak, bulaştırmak” anlamı diğer anlamlardan farklı olarak *bulamak* fiilinden türemiştir. *Belemek* fiili, Derleme Sözlüğü’nde *belemek*, *bélemek*, *bölemek* “çocuğu kundaklamak, sarmak, beşiğe bağlayarak sararak yatırmak” (DS II, 610); Tarama Sözlüğü’nde *belemek*, *bilemek* “kundaklamak” (TRS I, 488) şekillerinde geçer. Tarihî dönemlerde Karahanlı sahasından itibaren görülen kelime, Karahanlı, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesinde *belemek* “kundaklamak, kundağa sarmak” (DLT III, 270-24,25) (KTS, 27) (DK, 28a-111) şeklinde kullanılmıştır.

Aynalı beşiğe bebek beledim

Büyüttüm besledim,

Asker eyledim

Nenni yavrum nenni!

Nenni kuzum nenni!

Eee eee eee...

Eee eee eee... (Demir ve Demir 2014: 107)

belertmek “(çocuğu) büyütme”

Tokat’tan derlenen sevgi-ilgi temalı aşağıdaki ninnide geçen *belertmek* (< bél “şişkinlik, kabarık”+er-t- KBS I, 129; < ? belirlemek “görünür hâle gelmek” TETTL I, 309) fiili, Türkçe Sözlük’te halk ağzı notuyla “gözünü, akı iyice belirecek biçimde açmak” (TS, 299); Derleme Sözlüğü’nde “göz haddinden fazla açılmak, açılıp kalmak (DS II, 614); Tarama Sözlüğü’nde “göz fazla açılıp kalmak” (TRS I, 489) anlamlarıyla geçmektedir. Tarihî dönemlerden Kıpçak Türkçesinde *belermek* “göz büyümek” (KTS, 27); Osmanlı Türkçesinde *belertmek* “göz açmak, belli etmek” (LO, 48) şeklinde geçer. Ninnide fiilin mecaz anlam bağlantısıyla “(çocuğu) büyütme” karşılığı kullanıldığını düşünmekteyiz.

Aynalı beşiğe oğlan beledim,

*Büyüttüm, **beverttim**¹ asker eyledim,*

Ninni yavrum ninni!

Ninni yavrum ninni!

Eeee eee eee... (Demir ve Demir 2014: 146)

Bencileyin, sencileyin “benim gibi; senin gibi”

Sevgi-ilgi temalı aşağıdaki ninnide geçen *bencileyin* (< ben+ci+IAyIn² KBS I, 131) kelimesi, Türkçe Sözlük’te eskimiş kaydıyla *bencileyin* “benim gibi” (TS, 306); Derleme Sözlüğü’nde *bencilen*, *bencileñ*, *bencileyin* “benim gibi” (DS II, 626), *sencileyin* “senin gibi” (DS X, 3580); Tarama Sözlüğü’nde *bencileyin* “benim gibi”, *sencileyin* “senin gibi”

¹ Kelimenin *belertmek* şeklinde olduğunu düşünmekteyiz.

²+IAyIn ekiyle ilgili görüşler için bk. İpek, Birol. (2008). “Türk Dilinde Vasıta Hâli”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, s.63-97.

şekillerinde geçmektedir (TRS I, 502; TRS V, 3382). Kelimeye, tarihî dönemlerden Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinde de *bencileyin* “benim gibi”, *sencileyin* “senin gibi” (EATS, 106-579) (OTS I, 365) (OTS II, 3002) şekillerinde rastlanır. +*çllAyIn*, Batı Türkçesi metinlerinde özellikle ben ve sen zamirlerinde bir dönem yaygın olarak kullanılmış bir ektir.

*Yağmur yağar inceleyin,
Yoktur yavrum sencileyin,
Kapıda kul bencileyin,
Kulun ömrü senin olsun
Nenni... Nenni üü...
Hu u u... Hu u u...
Eee... Eee... (Koz 2005: 140)*

Bıldır “geçen yıl”

Tokat’tan derlenen sevgi-ilgi temalı aşağıdaki ninnide geçen *bıldır* kelimesi, Türkçe Sözlük’te halk ağzı notuyla “geçen yıl, bir yıl önce” (TS, 328); Derleme Sözlüğü’nde *bıldır*, *bildir*, *buldur* “geçen yıl” (DS II, 690-788); Tarama Sözlüğü’nde *bıldır*, *buldur* “geçen yıl” (TRS I, 538) şekillerinde geçmektedir. Tarihî dönemlerde Karahanlı sahasından itibaren görülmektedir. Karahanlı Türkçesinde *bıldır* (DLT I, 456-27); Harezmi Türkçesinde *bıldır* (NF, 309-11) (HTS, 94); Kıpçak Türkçesinde *bıldır* (KK, 45b-2) (KTS, 30); Eski Anadolu Türkçesinde *bıldır* (EATS; 113); Çağatay Türkçesinde *bıldır*, *bultur* (ÇTS, 133); Osmanlı Türkçesinde *bıldır* (OTS I: 407) şekillerinde “geçen yıl” anlamıyla kullanılmıştır.

*Dandini dandini ninni
Mini mini minice
Bıldır doğduydu,
Eee eee yavrum eee...
Eee eee yavrum eee... (Demir ve Demir 2014: 182)*

Bulak “kaynak, pınar”

Kars’tan derlenen şikâyet-teessür ifade eden aşağıdaki ninnide, bir suyun çıktığı, kaynadığı yer için *bulak* (< bulak “kaynak, pınar başı, çeşme” EDPT, 336; TETTL I, 391; < bula-k KBS I, 180) kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime, Türkçe Sözlük’te halk ağzı kaydıyla *bulak* “kaynak, pınar” (TS, 407); Derleme Sözlüğü’nde *bilağ*, *bilah*, *bulag*, *bulağ*, *bulah*, *bulak* “kaynak; çeşme; subaşı, pınarbaşı, içinde çeşme bulunan yeşillik” (DS II, 785); Tarama Sözlüğü’nde *bulak* “kaynak, pınar, çeşme” (TRS I, 687) şekillerinde geçmektedir. Tarihî dönemlerden Göktürkçede rastlanmayan kelime, Eski Uygur Türkçesinde *bulag*, *bulak* “kaynak, pınar, çeşme” (EUTS, 52); Karahanlı Türkçesinde *bulak* “pınar, çeşme” (KATS, 168) (Paçacıoğlu 2016: 150); Harezmi Türkçesinde *bulag* “çeşme, pınar” (KE, 13r-7) (HTS, 111); Kıpçak Türkçesinde *bulah*, *bulak* “göl; kaynak, pınar” (TA, 7a-12) (Toparlı 2007: 37); Eski Anadolu Türkçesinde “pınar, göze, kaynak” (EATS, 139); Çağatay Türkçesinde *bulag*, *bulak* “pınar, çeşme” (LM, 477) (ÇGT, 179-12); Osmanlı Türkçesinde *bulak* “kaynak, çeşme, pınar” (LO, 67) şekillerinde kullanılmıştır.

*Gel gidek taş bulağa,
Sıyu sarhoş bulağa,
Kuzu laylaylaylay!
Bir sen denen bir de ben,
Dökek gam yaş bulağa!
Kuzu laylay laylay! (Çelebioğlu 1995: 311)*

Çağa “bebek, çocuk”

Adıyaman’dan derlenen şikâyet-teessür ifade eden aşağıdaki ninnide, bir anne bebeğine *çağam* (< çağa TETTL I, 462; < *çaka KBS I, 210) şeklinde seslenmektedir. Bu kelime, Türkçe Sözlük’te halk ağızı kaydıyla *çağa* “bebek, çocuk” (TS, 479); Derleme Sözlüğü’nde *caa, çağa, coğa, ça, çaa, çağ, çağa, çaya, çoa, çoğ, çoğa, çova* “bebek, çocuk” (DS III, 1033); Tarama Sözlüğü’nde *çağa* “yeni doğmuş çocuk” (TRS II, 786) şekillerinde geçmektedir. Tarihi dönemlerden Göktürk, Uygur ve Karahanlı sahalarda görülmeyen kelime, Harezmi Türkçesinde *çaka* “çocuk, yavru, bala” (HTS, 130); Kıpçak Türkçesinde *çağa* “daha tüyü bitmemiş kuş yavrusu ve herhangi yeni doğmuş mahluk” (Kİ, 25); Çağatay Türkçesinde *çaga, çaka* “körpe, çocuk” (ŞSL, 297-299) şekillerinde kullanılmıştır.

*Ninni de çağam ninni,
Çaçam uyur beşikte,
Ana ağlar beşikte!
Ninni de çağam ninni! (Çelebioğlu 1995: 294)*

Çeki “başörtüsü”

Balıkesir Bandırma’dan derlenen ve babaya yönelik teessür-şikâyet ifade eden aşağıdaki ninnide geçen *çeki* (< çek-i KBS I, 227) kelimesi, bugün halk ağzında yaşasa da yazı dilinde unutulmuştur. Kelime, Derleme Sözlüğü’nde *çeki, çekü, çeki, çeku, çoku, çökü* “kadınların başlarına bağladıkları başörtüsü; alna bağlanan yazma veya çember; kadınların fes üzerine sardıkları yemeni” (DS III, 1112); Tarama Sözlüğü’nde ise *çeki, çeki* “kadın başörtüsü” (TRS II, 848) şekillerinde XV. yüzyıla ait metin örneklerinde geçmektedir.

*Dağda gezer bağda gezer
Çekisine çiğdem dizer,
Senin anan senden güzel!
Babacığın nerde gezer? Ninni! (Çelebioğlu 1995:269)*

Çibiş “keçi yavrusu”

Yakınma ifade eden aşağıdaki ninnide geçen ve XI. yüzyıldan itibaren metinlerimizde tanıklanan *çibiş* (< çap- (1)ş Güner 2011: 39) kelimesi, Derleme Sözlüğü’nde *cebis, cebiş, cemiş, çebiç, çebiş, çemiç, çemiş, çepiç, çepiş, çibiş* “bir yaşındaki keçi yavrusu; bir yaşındaki dişi keçi yavrusu; bir yaşındaki erkek keçi; iki yaşında olan keçi; iki yaşındaki dişi keçi; kısır keçi” (DS III, 1099); Tarama Sözlüğü’nde *çebiş, çepiş* “bir yaşındaki erkek keçi” şekillerinde geçmektedir. Kelime, tarihî dönemlerden Karahanlı Türkçesinde *çepiş* “altı aylık keçi yavrusu” (DLT I, 368-13); Eski Anadolu Türkçesinde *çebiş* “bir yaşında keçi” (EATS, 167);

Çağatay Türkçesinde *çapış* “hızlı, at ile hızlı gitme” (MK, 11b-12); Osmanlı Türkçesinde *çebic* “büyük koç; koçbaşı; demir tokmak” (LO, 91) şekillerinde kullanılmıştır.

*Çadırı çibiş kılından,
Pazvandı çıkmaz kolundan,
Kurtulamam ben dilinden,
Bebek beni... (Çelebioğlu 1995: 65)*

Çiğın “omuz”

Mersin Silifke’den derlenen sevgi-ilgi temalı aşağıdaki ninnide, “boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm” için bugün yazı dilinde çok yaygın kullanılan omuz kelimesi yerine *çiğın* (< EDPT, 415; TETTL I, 486; < çik “dik”+(i)n KBS I, 241) kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime, Türkçe Sözlük’te halk ağzı kaydıyla *çiğın* “omuz”; Derleme Sözlüğü’nde *cegin, cıgın, ciğın, ciğni, cimi, cine, ciyin, çeğın, çekin, çeyin, çiğil, çiğn, çiğne, çiğni, çin, çini, çiñil, çinin, çiñiz, çinñi, çiyil, çiyin, çiyini, çizin, çöğın* “omuz” (DS III, 1207) şekillerinde geçer. Tarihî metinlerden Göktürk, Uygur ve Karahanlı sahalarında rastlanmayan kelime, Kıpçak Türkçesinde *çigin, şigin* “omuz” (İM, 241-4) (KK, 68a-12) (KTS, 253); Eski Anadolu Türkçesinde *çigin* “omuz” (DK, 11a-4); Çağatay Türkçesinde *çigin* “omuz” (ŞSL, 249); Osmanlı Türkçesinde *çigin* “omuz” (LO, 99) (OTS I, 628) şekillerinde görülür.

*Çiğnimde yayladığım,
Elimde oynadığım,
Ninni yavrum ninni!
İncelekten elediğim,
İpek beekte belediğim,
Ninni yavrum ninni! (Çelebioğlu 1995: 179)*

Dandini “seslenme ünlemi”

Ağrı’dan derlenen sevgi temalı aşağıdaki ninnide geçen *dandini* kelimesi, Türkçe Sözlük’te “düzensiz, karışık, darmadağınık; *ünl.* bebekleri uyuturken, oyalarken söylenen tekerlemelerde geçen bir söz (TS, 592); Derleme Sözlüğü’nde *dandin, dandin* “hoppa, şımarık, nazlı, yaramaz; zevzek, patavatsız; parasız çıplak”, *dandini* “şaşkın adam” (DS IV, 1357-1358) şekillerinde geçmektedir. Kelimeye, tarihî dönemlerden Osmanlı Türkçesinde *dandin* “oynama, raks”, *dandini* maskara” şekillerinde rastlanır (OTS I, 644).

*Dandini dandini danadan,
Ne güzel yaratmış yaradan,
Seni bana vermiş
Öpeyim diye yaradan,
Ninni de yavrum ninni!
Ninni de kuzum ninni! (Demir ve Demir 2014: 73)*

Dincelmek “dinçleşmek”

Kars’tan derlenen şikâyet-teessür aşağıdaki ninnide “dinç duruma gelmek” anlamında *dincelmek* fiili geçmektedir. *Dinç* (< dinç < tn-ç EDPT, 516) isminden, isimden fiil yapan +Al- ekiyle türetilen bu fiil, Türkçe Sözlük’te halk ağzı notuyla *dincelmek* “dinçleşmek” (TS, 669); Tarama Sözlüğü’nde XVI. yüzyıla ait bir Osmanlı Türkçesi metninde *dincelmek* “rahat ve huzura kavuşmak” (TRS II, 1160) şeklinde geçer.

*Ay incelir,
Gün gider ay incelir,
Bala laylay laylay!
Seni gören gözlerim,
Oğul ne yatar ne **dincelir**,
Bala laylay laylay* (Çelebioğlu 1995: 300)

Dolak “başörtüsü, yazma”

Gaziantep’ten derlenen sevgi temalı aşağıdaki ninnide geçen *dolak* (< tolga- EDPT, 497; < tolga-k TETTL I, 639; KBS I, 295) kelimesi, Türkçe Sözlük’te halk ağzı kaydıyla “tozluk yerine bacaklara ayak bileğinden dize kadar dolanan ensiz ve uzun kumaş parçası; başörtüsü, yazma; boyun atkısı” (TS, 697); Derleme Sözlüğü’nde *dolah*, *dolak* “başörtüsü, tülbent, yazma; boyun atkısı; çobanların çarık giymeden önce bacaklarına sardıkları bez ya da yün sargı, tozluk; çorap eskisi; paçavra” anlamlarında geçmektedir (DS IV, 1541-1542). Kelime, tarihî metinlerden Osmanlı Türkçesinde “ayağa tozluk yerine doladıkları çuha kenarı” anlamıyla kullanılmıştır (LO, 121).

*Ninni deyip belediğim,
Al **dolağı** doladığım,
Bir Mevla’dan dilediğim,
Dilek kuşum sana ninni!* (Demir ve Demir 2014: 59)

Dözebilmek “dayanabilmek”

İğdir’dan derlenen sevgi temalı aşağıdaki ninnide, bir anne çocuğunun gözyaşına tahammül edememe, dayanamama durumunu *tözebilmirem* kelimesiyle ifade etmiştir. Kelime, XI. yüzyıldan itibaren metinlerle takip edilebilen *tözmek* “dayanmak, tahammül etmek” fiiline (EDPT, 572), *bilmek* yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Fiil, Derleme Sözlüğü’nde *döymek*, *dözmeğ*, *dözmek*, *dözmeyh* “sabretmek, dayanmak, tahammül etmek” (DS IV, 1593); Tarama Sözlüğü’nde -mA- olumsuzluk ekiyle *dözmek* “dayanamamak, tahammül edememek” şekillerinde geçmektedir. Tarihî dönemlerden Göktürk ve Uygur sahalarında rastlanmayan fiil, Karahanlı Türkçesinde *tözmek* (Paçacıoğlu 2016: 657); Harezmi Türkçesinde *tözmek* (NF, 86-7); Kıpçak Türkçesinde *dözmek*, *düzmek*, *tözmek* (KTS, 65) (TA, 36b-7) (GT, 343-2); Eski Anadolu Türkçesinde *doymak*, *döymek* (DK, 52a-2) (SN, 323-10); Çağatay Türkçesinde *tözmek*, *tüzmek* (ML, 149); Osmanlı Türkçesinde *doymak*, *döymek*, *dözmek* şekillerinde (TRS II, 1244-1246) (OTS I, 748) “dayanmak, tahammül etmek” anlamıyla kullanılmıştır.

*Düşmez adın dilimden,
Ben çekilem yolundan,
Dolanıram başıya,
Hiç **dözebilmirem** ben,
Gözlerinin yaşına.
Bağım, bahçem çiçeğim,
Şirin arzum dileğim
Laylay hayatım laylay,
Kolum kanadım laylay! (Çelebioğlu 1995: 199)*

Dulda “siper”

Antalya’dan derlenen gurbet-özlem temalı aşağıdaki ninnide geçen *dulda* (< dalda/dulda TETTL I, 551; < Moğ. *dulda* KBS I, 306) kelimesi, Türkçe Sözlük’te halk ağzı notuyla “yağmur, güneş ve rüzgârın etkileyemediği gizli, kuytu yer, siper; *mec.* esirgeme, koruma, himaye” (TS, 722); Derleme Sözlüğü’nde *dalda, dalla, dalta, delde, dolda, dölde, dulga* “yağmur, güneş ve rüzgârın etki edemediği gizli, kuytu yer, kenar, saklanılacak yer, ağaç, bina gölgesi, gölge; bir şeyin arka tarafı; koruma, esirgeme, himaye” (DS II, 1596-1598); Tarama Sözlüğü’nde Osmanlı Türkçesine ait metin örneğinde “gölge, himaye” şekillerinde geçmektedir (TRS II, 1248).

*Yüksek dala sallan kurdum,
Günden yanına **dulda** durdum,
Heveslendim adını gurdum,
Ninni kuzum ninni! (Demir ve Demir 2014: 352)*

Eğın “sırt”

Isparta’dan derlenen aşağıdaki ninnide sırt karşılığı *eğın* (< eg-(i)n EDPT, 109) kelimesi geçmektedir. Bu kelime, Türkçe Sözlük’te halk ağzı kaydıyla “arka, sırt; beden, vücut; boy pos, endam” (TS, 761); Derleme Sözlüğü’nde *eğın, eyin* “sırt, arka” (DS V, 1678-1821); Tarama Sözlüğü’nde *egin* “sırt, arka” şekillerinde geçer (TRS III, 1390). Tarihi dönemlerden Göktürk sahasında tanımlanamayan kelime, Eski Uygur Türkçesinde *egin* “sırt, çatı” (IrkB,18); Karahanlı Türkçesinde *egin* “arka, sırt” (DLT I, 77-25); Harezmi Türkçesinde *egin, égin, igin, ikin* “omuz” (NF, 47-5) (HTS, 165); Kıpçak Türkçesinde *egin, eyin, igin, iyin, yigin, yin* “arka, sırt” (KTS, 70) (TA, 21b-1); Eski Anadolu Türkçesinde *egin* “sırt, arka” (TİKT, 159a-10) (EATS, 244); Çağatay Türkçesinde *egin, égin, igin, yigin* “omuz, sırt” (ÇGT,27-12) (LM, 232) (BV, 51-3) (ÇTS, 325); Osmanlı Türkçesinde *egin, eyin* “arka, sırt” (LO, 130) (OTS I, 806) (TRS III, 1390-1394) şekillerinde kullanılmıştır.

*Yoldan geçer gülcü baba,
Eğninde var yeşil aba,
Eğridir’de Aslan Baba,
Çocuğuma uykular yolla ninni (Çelebioğlu 1995: 49)*

Eşme “kaynak, pınar”

Şikâyet-teessür ifade eden aşağıdaki ninnide geçen *eşme* (< eş-me TETTL I, 748) kelimesi, Türkçe Sözlük'te halk ağzı kaydıyla “kaynak, pınar”; Derleme Sözlüğü'nde “kaynak, göze, pınar” (DS V, 1794); Tarama Sözlüğü'nde “azıcık eşilmekle su çıkan kuyu” (TRS III, 1558) anlamlarıyla verilmiştir. Kelime, tarihî dönemlerden Harezmi Türkçesinde “kuyu” (ME, 51-8); Eski Anadolu Türkçesinde “derin olmayan kuyu, elle açılmış kuyu; pınar, göze” (EATS, 263); Osmanlı Türkçesinde “derin olmayan kuyu, elle açılmış kuyu” (OTS I, 894) anlamlarında kullanılmıştır.

*Beşiğinin altı eşme,
Eğilip suyunu içme,
Ağlayıp derdimideşme!
Ninni yavrum ninni!(Çelebioğlu 1995: 285)*

Evmek “acele etmek”

Dua niteliğindeki aşağıdaki ninnide geçen *evmek* (< év- “acele etmek” EDPT, 4; TETTL I, 751) fiili, Türkçe Sözlük'te *ivmek* “çabuk davranmak, acele etmek” (TS, 1235); Derleme Sözlüğü'nde *evmek*, *ivmek* “acele etmek; çok istemek” (DS V, 1811) (DS VII, 2572); Tarama Sözlüğü'nde *evmek*, *ivmek* “acele etmek” şekillerinde ninnideki anlamıyla geçmektedir (TRS III, 2135). Tarihî dönemlerden Göktürk ve Uygur sahalardan rastlanmayan fiil, Karahanlı Türkçesinde *evmek*, *évmek* “acele etmek; bir şeyin etrafında koşuşturmak” (DLT I, 167-4; 168-5); Harezmi Türkçesinde *evmek*, *ewmek*, *évmek*, *ivmek*, *iwmek* “acele etmek” (NF, 133-8) (ME, 16-2) (KE, 56v-14; KE, 159v-6); Kıpçak Türkçesinde *evmek*, *ivmek* “acele etmek” (Kİ, 13); Eski Anadolu Türkçesinde *ivmek* “acele etmek, aceleci davranmak, sabırsızlanmak; koşuşturmak” (EATS, 388); Çağatay Türkçesinde *evmek*, *évmek*, *ivmek* “acele etmek” (ÇGT, 181-2) (ÇTS, 351); Osmanlı Türkçesinde *ivmek* “acele etmek” (OTS I, 1647) şekillerinde kullanılmıştır.

*Saçaklığa çıktım incir sermeye,
Ebeler geliyor çocuk görmeye,
Efendim eviyor bahşış vermeye
Rabb'im kullarına tatlı'ekmek yok mu?
El kadar et versen haznende yok mu? (Çelebioğlu 1995: 102)*

Eze “hala”

Şikâyet-yakınma ifade eden aşağıdaki ninnide “hala” anlamında kullanılan, tarihî metinlerde XI. yüzyıldan itibaren karşımıza çıkan *eze*³ (< ece KBS I, 352) kelimesi, Derleme Sözlüğü'nde *eze* “teyze, hala” şeklinde geçmektedir (DS V, 1828). Kelime, tarihî dönemlerden Karahanlı Türkçesinde *eze* “büyük kız kardeş, teyze” (DLT I, 90-10); Harezmi Türkçesinde *eze* “büyük kız kardeş” (KE, 37r-4); Kıpçak Türkçesinde *eze* “teyze” (Kİ, 13) (KTS, 79) şekillerinde kullanılmıştır.

³ Kelimeyle ilgili bk. Talat Tekin (1960). “Amaca ve Teyze Kelimeleri Hakkında”. TDAY-Belleten, s. 283-294.

*Emrullah'ın babası,
Gelir halı heybesi,
Çıkarttım ezesinin payını,
Koymuyor zalım anası!* (Uğurlu 2012: 176)

Gözü “ayna”

Erzurum'dan derlenen övgü mahiyetindeki aşağıdaki ninnide geçen *gözü* kelimesi, *közünmek* fiilinden (EDPT, 761) fiilden isim yapan *-GU* ekiyle yapılmış bir isimdir. Kelime, Türkçe Sözlük'te eskimiş kaydıyla *gözü* “ayna” (TS, 985); Malatya ili ağızlarında *gözü* “ayna”, Tarama Sözlüğü'nde *gözü*, *gözügü*, *gözügü*, *gözüngü* “ayna” şekillerinde geçmektedir (TRS III, 1819). Tarihî dönem metinlerine bakıldığında, Göktürk sahasında rastlanmayan kelime, Uygur Türkçesinde *közüngü* (ETG, 283); Harezmi Türkçesinde *közügü* (KE, 80v-8); Kıpçak Türkçesinde *közügü* (İM, 297a-5); Eski Anadolu Türkçesinde *gözü* “ayna” (YZ, 191); Çağatay Türkçesinde *közügü* (ŞHD, 14a-9); Osmanlı Türkçesinde *gözü* şekillerinde “ayna” anlamıyla kullanılmıştır (OTS I, 1085) (LO, 166).

*Elinde gözü,
Zülfü düzdü,
Bir ela gözlü,
Benim kuzum!* (Çelebioğlu 1995: 254)

Günü “haset, kıskançlık”

Kars'tan derlenen dilek-temenni ifade eden aşağıdaki ninnide geçen *günü* kelimesi, Türkçe Sözlük'te halk ağzı kaydıyla *günü* “haset”; Derleme Sözlüğü'nde *günü*, *künü* “kıskançlık, haset” (DS VI, 2231); Tarama Sözlüğü'nde *günü*, *günü* “kıskanç” (TRS III, 1873) şekillerinde geçmektedir. Tarihî dönemlerden Göktürk sahasında rastlanmayan kelime, Eski Uygur Türkçesinde *künü* “kıskançlık, haset” (EUTS, 122); Harezmi Türkçesinde *künüçü* “kıskanç adam” (HTS, 364); Kıpçak Türkçesinde *künü*, *künüçi* “kıskanç” (KTS, 168); Eski Anadolu Türkçesinde *günü* “haset, kıskançlık” (EATS, 320) (Paçacıoğlu 2016: 280); Çağatay Türkçesinde *künü* “haset, kıskanç” (ŞSL, 535); Osmanlı Türkçesinde *günü* “kıskanç” (LO, 169) (OTS I, 1119) şekillerinde geçmektedir.

*Laylay dedim adına,
Eli yetişsin dâdına,
Eli yeten günüsü,
Beni de sal yâdına!* (Çelebioğlu 1995: 163)

Höllük “elenmiş ince toprak”

Erzurum'dan derlenen övgü temalı aşağıdaki ninnide geçen *höllük* kelimesi *öl* “ıslak, nem” isminden (EDPT, 124) isimden isim yapan *+IUK* ekiyle türetilmiş bir kelimedir. Kelime, Türkçe Sözlük'te halk ağzı notuyla “kundak çocuklarının altına bez yerine konulan toprak”; Derleme Sözlüğü'nde *höllük*, *ölük* “kundak çocuklarının altına konulan elenmiş ince toprak” şekillerinde geçmektedir (DS VII, 2430; DS IX, 3332). *Öl* ismine, tarihî dönemlerden Uygur Türkçesinde *öl* (ETG, 290); Karahanlı Türkçesinde *öl* (DLT I, 48-

22,23); Harezmi Türkçesinde *öl* (KE, 174v-18; 198v-21); Eski Anadolu Türkçesinde *öl* (EATS, 537); Çağatay Türkçesinde *höl, hul, öl* (ÇGT, 78-4) (ŞSL, 591) (ÇTS, 481); Osmanlı Türkçesinde *höl, öl* şekillerinde “ıslak, yaş” (TRS III, 1928; TRS V, 3075) anlamında rastlanır.

*Beşiğini yaptım arpa sapından
Kundağını açtım gül yaprağından
Höllüğünü aldım çay toprağından
Uşağım uşağım aslan uşağım
Aslanlar içinde paşa uşağım* (Çelebioğlu 1995: 246)

Iramak “uzaklaşmak”

Ayrılık-gurbet temalı aşağıdaki ninnide geçen *ıramak* (< ıra- EDPT, 198; TETTL II, 350; Paçacıoğlu 2016: 288) fiili, Türkçe Sözlük’te halk ağzı kaydıyla “uzaklaşmak, uzamak, ara açılmak” (TS, 1125); Derleme Sözlüğü’nde “uzaklaşmak, uzamak, ara açılmak; aradan fazla zaman geçmek” (DS VII, 2481); Tarama Sözlüğü’nde Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metin örneklerinde “uzaklaşmak, ayrılmak, uzakta kalmak, uzamak” (TRS III, 1959) (EATS, 353) anlamlarında geçmektedir. Fiil, tarihî dönemlerden Eski Uygur Türkçesinde (AY, 433-13) ve Harezmi Türkçesi eserlerinden İbni Mühennâ Lügati’nde de “uzaklaşmak, ayrılmak” (Paçacıoğlu 2016: 288) anlamıyla görülmektedir.

*Uzamış gitmiş çam dalları oğlum
Iramış gitmiş bu gurbetin yolları oğlum,
Bükülmüş koca nenesinin belleri oğlum,
Belleri bükük, kalbi kırık neneli kuzum* (Çelebioğlu 1995: 319)

Irgalamak “sallamak”

Ayrılık-gurbet temalı aşağıdaki ninnide geçen *ırgalamak* kelimesi, *ırgamak* “sallamak” (EDPT, 217) fiilinden, fiilden fiil yapan -AIA- ekiyle türetilmiştir. Fiil, Türkçe Sözlük’te halk ağzı notuyla *ırgalamak* “yerinden oynatıp, sallamak” ve teklifsiz konuşmada “ilgilendirmek” (TS, 1125); Derleme Sözlüğü’nde *ığralamak, ıralamak, ırgalamak, ırgalamak, ırkalamak, ığralamak, ırgalamak* “sarsmak, sallamak” (DS VII, 2483-2484); Tarama Sözlüğü’nde *ığralamak, ırgalamak, ırkalamak* “iki yana hafif hafif sallamak, yerinden oynatmak” şekillerinde geçmektedir (TRS III, 1959). Kelimenin kökü olan *ırgamak* fiiline, tarihî dönemlerden Eski Uygur Türkçesinde “sallamak” (EUTG, 571); Karahanlı Türkçesinde “sallamak” (DLT I, 283-15,18); Harezmi Türkçesinde “çevirmek” (ME, 107-7); Kıpçak Türkçesinde “sallamak” (Kİ, 42); Eski Anadolu Türkçesinde “sallamak” (YZ, 712) anlamlarıyla rastlanır. *Irgalamak* “yerinden oynamak, sallamak” fiil gövdesi ise Eski Anadolu, Çağatay ve Osmanlı Türkçesinde (LO, 184) (OTS I, 1464) (Paçacıoğlu 2016: 288) (EATS, 349) kullanılmıştır.

*Nenni deyim nennisi gelsin,
Irgalayım uykusu gelsin,
Uzak yoldan baban gelsin,
Ninni benim yavrım ninni* (Çelebioğlu 1995: 324)

Karımak “ihtiyarlamak, yaşlanmak”

Kars’tan derlenen dua mahiyetindeki aşağıdaki ninnide geçen *karımak* (< karı- “yaşlanmak” EDPT, 645) fiili, Türkçe Sözlük’te halk ağzı kaydıyla *karımak* “ihtiyarlamak, kocamak, yaşlanmak” (TS, 1329); Derleme Sözlüğü’nde *karımah*, *karımak* “eski olmak, yaşlanmak” (DS VI, 2662); Tarama Sözlüğü’nde *karımak* “ihtiyarlamak, yaşlanmak” şekillerinde geçmektedir (TRS III, 2302) Fiil, tarihî dönemlerden Eski Uygur Türkçesinde (ETG, 278); Karahanlı Türkçesinde (DLT III, 263-3); Harezm Türkçesinde (NF, 433-7), Kıpçak Türkçesinde (GT, 161-5); Eski Anadolu Türkçesinde (DK, 60b-7); Çağatay Türkçesinde (BV, 80-7) ve Osmanlı Türkçesinde (OTS I, 1725) de *karımak* “ihtiyarlamak, yaşlanmak” şeklinde kullanılmıştır.

*Allah bundan kuşlara da ver,
Karıyıp kocalmışlara da ver,
Kül dibinde kalmışlara da ver,
Derdinden ölmüşlere de ver,
Er gözünden düşmüşlere de ver,
Tanrı bunun tayını ver,
Okunu gizlet yayını ver* (Çelebioğlu 1995: 103)

Kelep “yumak”

Aşağıdaki ninnide geçen Farsça *kelep* kelimesi, Türkçe Sözlük’te halk ağzı kaydıyla “büyük iplik çilesi; demet, bağlam” (TS, 1381); Derleme Sözlüğü’nde “iplik çilesi, yumağı; demet, bağlam; dizi, inci dizisi” (DS VIII, 2728); Tarama Sözlüğü’nde *kelep* “bükülmüş iplik kanalı, çile”, *kelep kelep* “iplik, kumaş gibi şeyler için halka halka” şekillerinde geçmektedir (TRS IV, 2404). Tarihî dönemlere bakıldığında ise kelimenin Kıpçak Türkçesinde *kelep* “ip, iplik yumağı” (KTS, 137); Eski Anadolu Türkçesinde *kelep* “iplik çilesi, iplik yumağı” ve tekrar grubu yapısında *kelep kelep* “demet demet, sıra sıra” (EATS, 425) şeklinde kullanımları görülmektedir.

*Ninniler dedim melingeçli,
Gül dalları salıncaçlı,
Halası var kelep saçlı!
Ninni yavrım ninni!* (Uğurlu 2012: 180)

Kızan “çocuk”

Sivas’tan derlenen sevgi temalı aşağıdaki ninnide geçen *kızan* (< kız+an TDES, 242; KBS I, 523) kelimesi, Türkçe Sözlük’te halk ağzı notuyla “erkek çocuk; silahlı köy delikanlısı; çoluk çocuk” (TS, 1435); Derleme Sözlüğü’nde *kezan*, *kırriğan*, *kızan* “çocuk; erkek çocuk, delikanlı; kız çocuk; arkadaş, dost; kadın” (DS VIII, 2860-2861) şekillerinde geçmektedir. Kelime, tarihî dönemlerden Eski Anadolu Türkçesinde “erkek çocuk; delikanlı; çoluk çocuk (DK, 130a-10) (EATS, 441) (Paçacıoğlu 2016: 387); Osmanlı Türkçesinde “genç, delikanlı” (OTS I, 1824) anlamlarıyla kullanılmıştır.

*Uyusun da büyüsün nenni,
Güzel çocuk olsun nenni,
Nenni kızanuma nenni,
Nenni güzelime neni!* (Demir ve Demir 2014: 201)

Koyuk “dokunaklı, içli”

Kastamonu’dan derlenen hüznü temalı aşağıdaki ninnide tekrar grubu biçiminde geçen *koyuk* kelimesi, *koymak* (< kod- “bir şeyi bir yere bırakmak” EDPT, 595; KBS I, 548) fiilinden, fiilden isim yapan *-(I)k* ekiyle türetilmiştir. Kelime, Derleme Sözlüğü’nde *koyuk* “dokunaklı, içli, acıklı (ses, şarkı vb.)” ve tekrar grubu biçiminde *koyuk koyuk* “yanık yanık, içli içli” (DS VIII, 2943); Tarama Sözlüğü’nde *koyak, koyuh, koyuk* “hazın, müessir, dokunaklı” şekillerinde geçer. *Koyak* kelimesinin ayrıca “vadi; karalarda akarsu aşındırmasıyla oluşmuş, bir yöne doğru eğimli, uzunluğuna çukurluk” anlamı da vardır (TRS IV, 2682). Tarihî dönemlerden Osmanlı Türkçesinde ise *koyuk* “etkili, dokunaklı” (OTS I, 1846) şeklinde geçer.

*Evimizin önü oluk,
Sular akar koyuk koyuk,
Yavrum anan bağrın yanık,
Uyu yavrum ninni ninni...* (Koz 2005: 411)

Kömek “himayeci, yardımcı”

Sevgi temalı aşağıdaki ninnide geçen *kömek* (< köm-ek) kelimesi, Derleme Sözlüğü’nde *kömek, kömeyh* “yardım” şeklinde geçmektedir (DS VIII, 2956-2957). Kelime, tarihî dönemlerden Harezmi Türkçesinde *kömek* (KE, 142r8); Çağatay Türkçesinde *kömek* (ÇTS, 656); Osmanlı Türkçesinde *kümek* (LO, 260) şekillerinde “yardım” anlamıyla kullanılmıştır.

*Allah kömeğin
Canına kurban
Dayına kurban
A nazlı balam,
Layla balama layla
Layla gülüme layla* (Demir 2018: 167)

Ön gelmek “Karşısına gelmek, karşısında durmak”

Kastamonu’dan derlenen övgü mahiyetindeki aşağıdaki ninnide geçen *ön gelmek* deyiimi, Tarama Sözlüğü’nde *ön gelmek* “karşısına gelmek, karşısında durmak” şeklinde geçmektedir (TRS V, 3103). Tarihî dönemlerden Eski Anadolu Türkçesinde ise *ön gelmek* “karşısına geçmek, karşısına dikilmek” (EATS, 539) şeklinde kullanıldığı görülür.

*Ninni ninni nan gelir,
Değirmenden un gelir,
Oğlum gezmeye çıkmış,
Bütün kızlar ön gelir* (Çelebioğlu 1995: 263)

Örlemek “bağlamak”

Övgü mahiyetindeki aşağıdaki ninnide geçen *örklemek* (< ör-(ü)k+le- KBS II, 669; EDPT, 226) fiili, Türkçe Sözlük'te halk ağzı kaydıyla *örklemek* “hayvanları otlamaları için uzun bir iple çayıra bağlamak”; Derleme Sözlüğü'nde *örklemek*, *örüklemek* “hayvanı otlanması için uzunca bir iple çayıra bağlamak” (DS IX, 3348); Tarama Sözlüğü'nde *örklemek*, *örüklemek* “hayvanın ayağını iple bağlamak” (TRS V, 3117) şekillerinde geçmektedir. Tarihi dönemlere bakıldığında kelimenin kökü olan *örk* ismine, Karahanlı Türkçesinde ve Eski Anadolu Türkçesinde “yular, hayvanın ayağına bağlanan ip; at tavlasi” anlamlarında rastlanır (DLT I, 43-2). *Örklemek* fiili ise Karahanlı Türkçesinde ve Eski Anadolu Türkçesinde “sıkı sıkıya bağlamak” (DLT III, 443-18) (EATS, 542) anlamında geçmektedir.

Adana'nın bayırına,

At örkledim çayırına oy,

Ünü büyük Güveloğlu vay yavrum,

Kefin salmış hayırına

Ninni de oy, ninni de oy, ninni de oy (Farsakoğlu 2006: 28)

Partal “eski püskü”

Aşağıdaki ninnide geçen *partal* (< partu “üste giyilen hırka” KBS II, 688; < *partal/partıl/partıl* Ermenice *p'ert* “parça”, Kürtçe *partı* “ev eşyaları” TETTL VI, 309) kelimesine, Türkçe Sözlük'te “çok kullanılmaktan yıpranmış” (TS, 1893); Derleme Sözlüğü'nde “giyinişi düzensiz ve pis olan; ev eşyası” (DS IX, 3402); Tarama Sözlüğü'nde Osmanlı Türkçesine ait metin örneğinde *partal* “işe yaramaz eşya” (TRS V, 3180) şeklinde rastlanır. Tarihi dönemlere bakıldığında ise kelimenin Karahanlı Türkçesinde *partu* “üste giyilen hırka, pardesü” (DLT I, 473) *bertü* “hırka, elbise” (DLT III, 200-15) şekillerinde geçtiği görülür.

Ulaşık bulaşık amcaları

Partal pabuçlu halaları

Mecidiye fesli amcaları

Uyu yavrum ninni ninni! (Çelebioğlu 1995: 276)

Pürçeklenmek “püsküllenmek”

Amasya-Merzifon'dan derlenen ayrılık-gurbet temalı aşağıdaki ninnide geçen *pürçeklenmek* (< pürçek“saç, kâkül; bitkilerin saçaklı kökü” *pü+r+çek+le-n- KBS II, 706; < Clauson ve Tietze “saç, kâkül” anlamındaki *bürçek/pürçek* kelimesini, *bürmek* fiilinden getirir. EDPT, 357; TETTL I, 406) fiilinin kökü olan *pürçek* ismi, Türkçe Sözlük'te halk ağzı kaydıyla “şakaklardan sarkan saç, zülüf; bitkilerin saçaklı kökü veya püskülü” (TS, 1954); Derleme Sözlüğü'nde *pürçek* “ağaç ve bitkilerin saçak gibi ince kökleri”, *pürçük* “dal, budak; çam kozalakları, meşe palamutlarının üzerindeki küçük taneler; taze soğan, sarımsak, pırasa, marul vb. sebzelerin yenilen yeşil yaprakları; mısır püskülü; dokumaların tarazlanmış, saçaklanmış yerleri; bez, paçavra vb. değersiz şeyler; ardiç ve çam ağaçlarının yapraklı ince dalları, ağaçların budanmış ince dalları; çam, ardiç, ladin ağaçlarının iğne gibi ince yaprakları (DS IX, 3496); Tarama Sözlüğü'nde *bürcek*, *bürçek*, *bürçük*, *pürçük* “bitkilerin toprağın üstüne yayılan gövde ve dalları” (TRS V, 3207) şekillerinde geçmektedir. *Pürçeklenmek* fiili ise Türkçe Sözlük'te *pürçeklenmek* “pürçekli duruma gelmek, püsküllenmek” (TS, 1955);

Derleme Sözlüğü'nde *pürçüklenmek* “bazı bitkiler tel tel köklenmeye başlamak; dokuma eşyalar eskiererek, örselenerek kenarları tel tel olmak” (DS IX, 3497) şekillerinde geçer. Kelimenin isim şekli, tarihî dönemlerden Karahanlı Türkçesinde *pürçek* “insanın kâkülü, perçemi; atın perçemi” (DLT I, 476-6); Harezmi Türkçesinde *bürçek* “iki kulak arası perçem” (ME, 232-5); Kıpçak Türkçesinde *bürçek*, *pürçek*, *pürşek*, *pürşük* “şakaklardan sarkan saç; ağaç veya ot köklerindeki pürçek” (KTS, 216) (TA, 8a-3); Eski Anadolu Türkçesinde *pürçek* “saçlı” (DK, 153b-13); Çağatay Türkçesinde *bürçek* “saç, zülûf, kâkül” (ŞSL, 168); Osmanlı Türkçesinde *pürçek*, *pürçük* “alından ve şakaklardan sarkan saç; yaprak; bürülmüş” (LO, 321) (TRS V, 3207), kelimenin fiil şekli ise Karahanlı Türkçesinde *pürçeklenmek* “kâkül, perçem çıkmak” (DLT II, 276-21) biçiminde kullanılmıştır.

Kayalar pürçeklendi.

Püllendi saçaklandı.

Çek direğe bayrağı,

Ayrılık gerçeklendi!

Ninni bebeğim ninni! (Çelebioğlu 1995: 332)

Soğulmak “(süt) çekilmek”

Şikâyet-teessür ifade eden aşağıdaki ninnide geçen *soğulmak* (< sug-(u)l- “boşalmak, çekilmek” EDPT, 809) fiili, Türkçe Sözlük'te halk ağzı notuyla *soğulmak* “suyu veya sütü çekilerek pörsümek; *coğ*. ırmak, kuyu, pınar vb. yerlerde su çekilip yok olmak” (TS, 2131); Derleme Sözlüğü'nde *sogulmak*, *soğulmak* “sütü kesilmek, suyu çekilmek, buruşup pörsümek, sönmek” (DS X, 3656); Tarama Sözlüğü'nde *soğulmak* “suyu çekilmek, kaynağı kaybolmak veya kurumak” (TRS V, 3494-3497) şekillerinde geçer. Tarihî dönemlerden Göktürk ve Uygur sahasında rastlanmayan fiil, Karahanlı Türkçesinde *sogulmak* “su toprağa sızıp kaybolmak; (su, süt) çekilmek, azalmak” (DLT II, 125-1; 163-5); Harezmi Türkçesinde *sugulmak* “su çekilmek” (HTS, 533); Kıpçak Türkçesinde *sogulmak* “su çekilmek” (KTS, 238); Eski Anadolu Türkçesinde *sogulmak* “su çekilmek, kaynağı kurumak” (EATS, 591) (Paçacıoğlu 2016: 561); Çağatay Türkçesinde *sogulmak* “kurumak, su çekilmek” (ÇTS, 998); Osmanlı Türkçesinde *sogulmak* “su çekilmek” (TRS V, 3497) şekillerinde kullanılmıştır.

Sabah ohur gün dağlara yayılır,

Dalga vurur çiğerciğim bayılır,

Kuzusuz koyunun sütü soğulur!

Balama laylay laylay! (Çelebioğlu 1995: 306)

Soku “dibek”

Kilis'ten derlenen övgü mahiyetindeki aşağıdaki ninnide geçen *soku* kelimesi, “vurmak, ezmek” anlamındaki *sokmak* (EDPT, 805) fiiline, fiilden isim yapan -U ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Kelime, Türkçe Sözlük'te halk ağzı kaydıyla *soku* “taş dibek; dibekte, havanda tahıl dövmeye yarayan tokmak” (TS, 2133); Tarama Sözlüğü'nde Osmanlı Türkçesi dönemine ait metin örneklerinde *soku* “taş dibeğin tokmağı; havan, büyük taş dibek” (TRS V, 3502) şeklinde geçmektedir. Tarihî dönemlere bakıldığında ise Karahanlı Türkçesinde *soku*, *sokku* “havan” (DLT III, 226-23) şekillerinde kullanıldığı görülür.

*Hopusunda hopusunda,
Döğme döğerler sokusunda,
Böyle güzel varmıymış?
Hacıların kapısında!
Ninni ninni! (Çelebioğlu 1995: 258)*

Soylamak “araştırmak, soruşturmak”

Ordu’dan derlenen gurbet-özlem temalı aşağıda verilen ninnide geçen *soylamak* (< soy+la- KBS II, 802) fiili, Derleme Sözlüğü’nde “izlemek, iz sürmek” (DS X, 3670); Tarama Sözlüğü’nde Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesine ait metin örneklerinde “tahkik etmek, araştırmak, aslını aramak” anlamında geçer (TRS V, 3527). Tarihî dönemlere bakıldığında ise Eski Anadolu Türkçesinde “araştırmak, tahkik etmek” anlamıyla kullanıldığı görülür (SN, 148-11).

*Haylayalım, huylayalım,
Arayalım, soylayalım,
Buralarda bulamazsak,
İstanbul’u boylayalım,
Ninni yavrum ninni!
Ninni de yavrum ninni! (Demir ve Demir 2014: 351)*

Tapmak “bulmak”

İğdir’dan derlenen sevgi temalı aşağıdaki ninnide geçen *tapmak* fiili, Derleme Sözlüğü’nde “bulmak, kapmak” (DS X: 3828) anlamıyla kullanılmıştır. Eski Türkçe döneminden beri tanıklanan kelime, Eski Uygur Türkçesinde “bulmak, kazanmak” (ETG, 297) (EUTG, 605); Karahanlı Türkçesinde “bulmak” (DLT II, 3-5); Kıpçak Türkçesinde “bulmak, kazanmak elde etmek” (GT, 163-4) (KTS, 262); Harezm Türkçesinde “bulmak, nail olmak, kabul etmek” (NF, 343-4) (HTS, 566); Çağatay Türkçesinde “bulmak, kaybolanı bulmak” (BV, 164-2) (ÇTS, 1078) anlamlarıyla geçer.

*Layla dedim yatasan,
Kızıl güle batasan,
Kızıl gülün içinde,
Şirin uyku tapasan,
Layla balam layla,
Layla gülüme layla (Demir ve Demir 2014: 171)*

Taya “dadı, sütanne”

Konya Ladik’ten derlenen dinî içerikli aşağıdaki ninnide geçen Farsça *dāye*’den gelen *taya* sözcüğü, Türkçe Sözlük’te eskimiş kaydıyla *dāye* “dadı” (TS, 2290); Derleme Sözlüğü’nde ve Tarama Sözlüğü’nde *taya* “dadı, sütanne” şekillerinde kullanılmıştır (DS X, 3851) (TRS V, 3775). Tarihî dönemlerden Göktürk, Uygur ve Karahanlı sahalarında rastlanmayan kelime, “sütanne, dadı” anlamıyla Harezm Türkçesinde *dāye* (NF, 330-8, 229) (HTS, 143); Kıpçak Türkçesinde *dada* ve *dāye* (KFT, 389b-12) (GT, 5-12); Eski Anadolu Türkçesinde *dāye*, *taya* (DK, 110b-1) (SN, 28-15); Çağatay Türkçesinde *dāye* (ÇGT, 178-9); Osmanlı Türkçesinde *dāye* ve *taya* (LO, 586) (OTS I, 659; OTS II, 3376) (TRS V, 3775) şekillerinde geçmektedir.

*Doğuran ana sevinsin,
Besleyen taya övünsün,
Ayınsın? Beşik öğrünsün,
Nenni neni Muhammed'im neni,
Uyu can Ahmed'im neni* (Çelebioğlu 1995: 46)

Tezik “Çabuk, tez”

Konya Beyşehir’den derlenen ve övgü içerikli aşağıdaki ninnide geçen *tezik* kelimesi, Eski Türkçeden beri kullanılan “kaçmak, ayrılmak” anlamındaki *tezmek* (< tez- EDPT, 574) fiilinden, fiilden isim yapan *-(I)k* ekiyle yapılmış bir isimdir. Derleme Sözlüğü’nde *tezik* “çabuk, tez” (DS X, 3906) şeklinde geçen kelimeye, tarihî dönemlerden Karahanlı Türkçesinde *tezig* ve *tezik* “ürkme, kaçma” (DLT I, 387-2) şekillerinde rastlanmaktadır.

*Arkama çektim ozıst⁴
Vardım teziği teziği,
Benim kuzularım,
Sultan Süleyman yüzüğü!* (Çelebioğlu, 1995: 243)

Ulalı “bağlı, ekli”

Aşağıdaki ninnide geçen *ulalı* kelimesi, *ulamak* fiiline, fiilden fiil yapan *-l-* (EDPT, 145) ve fiilden isim yapan *-I* ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Derleme Sözlüğü’nde *ulalmak* “sıralanmak, birbiri ardınca ortaya çıkmak, uzayıp gitmek”, *ulalı* kelimesi ise “ekli, bağlı” anlamıyla geçmektedir (DS XI, 4032). Kelimenin *ulamak* gövdesine tarihî metinlerden Eski Uygur Türkçesinde “aktarılmak; bağlı ve merbut olmak” anlamıyla rastlanır. (EUTG, 616) (EUTS, 264). Göktürkçede ise aynı kökle bağlantılı *ulayu* “ve, dahi, ve sonra, bilhassa, aynı zamanda” kelimesi geçer.

*Oklağam ekmek dolalı
Yumak yumağa ulalı
Beyaz işliği yamalı
Nenni oğlum nenni nenni* (Uğurlu 2012: 233)

Ulaşık “yakın, samimi”

Tekirdağ’dan derlenen aşağıdaki ninnide, ikilemenin birinci unsuru olarak geçen *ulaşık* kelimesi *ulamak* “katılmak, eklenmek” (EDPT, 154) fiiline, fiilden fiil yapan *-ş-* ve fiilden isim yapan *-(I)k* ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Kelime, Derleme Sözlüğü’nde *ulaşık* “nişanlı; süt ve yoğurttan yapılan bir çeşit peynir; art arda gelen ardından yetişen” (DS XI, 4033); Tarama Sözlüğü’nde *ulaşih*, *ulaşuh*, *ulaşık*, *ulaşuk* “ileriden beri sürüp gelen, mütevatir; birbiri ardınca, arkası kesilmeksizin; bağlılık, irtibat; bitişik, muttasıl, merbut” (TRS VI, 3945) şekillerinde geçmektedir. Batı Türkçesi metinlerinde görülen kelime, Eski Anadolu Türkçesinde Kitab-ı Gunya’da ve Yunus Emre Divanı’nda *ulaşık* “kavuşmuş, vuslata ermiş” (Paçacıoğlu 2016: 688); Osmanlı Türkçesinde ise *ulaşık* “birleşik, yapışık” (OTS II, 3571) şeklinde kullanılmıştır.

⁴ Tarihî metinlerimizde “geçmek, aşmak; kurtulmak, serbest kalmak; iftira atmak” anlamlarında ozmak fiilleri geçmektedir (Paçacıoğlu 2016: 489) ancak kelimeye bağlama göre bir anlam veremedik.

*Ulaşık bulaşık amcaları
 Partal pabuçlu halaları
 Mecidiye fesli amcaları
 Uyu yavrum ninni ninni! (Çelebioğlu 1995: 276)*

Üğrümek “sallamak”

Konya’dan derlenen ayrılık-hüzün temalı aşağıdaki ninnide geçen *üğrümek* (< ügri- “sallamak” EDPT, 114) fiili, Derleme Sözlüğü’nde *üğremek, üğrümek, üğürmek, ürümek* “sallamak, yavaşça sallamak”, Tarama Sözlüğü’nde *ügrimek, ügrümek* “sallamak, yavaşça sallamak” (DS XI, 4060) (TRS VI, 4058) şekillerinde geçmektedir. Kelime, tarihî dönemlerden Karahanlı Türkçesinde *ügrimek* “sallamak, kımlıdatmak; birisine karşı yaltaklanarak hilesini saklamak” (DLT I, 275-13); Eski Anadolu Türkçesinde *ügrimek* “sallamak, kımlıdatmak” (EATS, 695) (Paçacıoğlu 2016: 707); Osmanlı Türkçesinde *ügrimek* ve *ügrümek* “sallamak, kımlıdatmak” (OTS II, 3595) (TRS VI, 4058) şekillerinde kullanılmıştır.

*Üvey annen sütün versin,
 Baban beşiğin üğrüsün,
 Mevlam bana bir ümit versin,
 Emzireyim Kâmil seni (Çelebioğlu 1995: 74)*

Üzmek “dağıtmak, bozmak, kırmak”

Aşağıdaki ninnide geçen *üzmek* (< üz- EDPT, 288) fiili, Derleme Sözlüğü’nde ve Tarama Sözlüğü’nde *üzmek* “koparmak, ayırmak; kopacak duruma getirmek” şeklinde geçmektedir (DS XI, 4085). Kelime, Göktürkçede, Eski Uygur Türkçesinde (EUTG, 619) (OA, 121); Karahanlı Türkçesinde (DLT I, 165-18); Harezmi Türkçesinde (NF, 281-5); Kıpçak Türkçesinde (GT, 202-1); Eski Anadolu Türkçesinde (DK, 25a-3); Çağatay Türkçesinde (BV, 629-6) (ÇTS 1200); Osmanlı Türkçesinde (TRS VI, 4134) (OTS II, 3608) *üzmek* “kesmek, kırmak, bozmak, ayırmak, uzaklaştırmak” şeklinde kullanılmıştır.

*Çektim incisini üzdüm
 Oturdum bile düzdüm
 Düzdüğümü almışlar
 Bana haber vermişler (Demir 2018: 247)*

Yağarnı “sırt, kürek kemiği”

Gaziantep’ten derlenen yergi temalı aşağıdaki ninnide geçen *yağarnı* (< yağ(ı)r “sırt, arka”+(ı)n TDES, 439; KBS II, 1032) kelimesi, Türkçe Sözlük’te halk ağzı notuyla “kürek kemiği” (TS, 2503); Derleme Sözlüğü’nde *yaan, yaarnı, yağarnı, yağarnı, yağın, yağını, yağır, yağırnı, yağnı, yağrı, yağrıdal, yağrın, yağrındalı, yağrını, yangırı, yanır, yañır, yanırlı, yanrı, yargın, yargındalı, yarın, yârni* “sırt” (DS XI, 4117); Tarama Sözlüğü’nde Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesine ait metin örneklerinde *yağrın, yağrını* “sırt, sırtın yukarı kürek kısmı” (TRS VI, 4204-4205) şekillerinde geçmektedir. Tarihî dönemlere bakıldığında ise Eski Anadolu Türkçesinde *yağrını, yağrın* (SN, 294-12) (DK, 114b-10); Harezmi Türkçesinde *yağrın* (NF, 33-11); Kıpçak Türkçesinde *yağrın* (GT, 89-3); Çağatay

Türkçesinde *yagrın* (ŞSL, 608) (ÇTS, 1220) şekillerinde “sırt, kürek kemiği” anlamıyla kullanıldığı görülür.

*Kızım kızım kızdı kızım,
Yağarnısı yastı kızım,
At götürmez ağar kızım,
Kulakları sağır kızım,
Ninni kızım ninni!
Uyusun da büyüsün,
Kızım ninni!* (Demir ve Demir, 2014: 315)

Yarılıgamak “affetmek, bağışlamak”

Alanya’dan derlenen dua-temenni mahiyetindeki aşağıdaki ninnide geçen *yarılıgamak* (< yarlıg “emir, ferman” EDPT, 908; + [K]a- KBS II, 1077) fiili, Türkçe Sözlük’te *yarılıgamak* “Tanrı birinin suçunu bağışlamak, mağfiret etmek” (TS, 2541); Derleme Sözlüğü’nde *yargılamak*, *yarılıgamak*, *yarlamak*, *yarlıgamak* “affetmek, bağışlamak, korumak” (DS XI, 4187); Tarama Sözlüğü’nde *yarılıgamak* “affetmek, bağışlamak” şekillerinde geçmektedir (TRS VI, 4352). Kelime, tarihî dönemlerden Göktürkçede *yarlıkamak* “(Tanrı) buyurmak, lütfetmek, esirgemek” (BK, D 34); Uygur Türkçesinde *yarılıgamak*, *yarlıkamak* “buyurmak, yerine getirmek, haşmetle yapmak, bağışlamak, vaaz etmek” (EUTG, 621); Karahanlı Türkçesinde *yarlıkamak* “bağışlamak, affetmek, merhamet etmek; emretmek, buyurmak” (KATS, 460); Harezmi Türkçesinde *yarılıgamak*, *yarlıkamak* “bağışlamak, affetmek, merhamet etmek; emretmek, buyurmak” (NF, 3-15) (HTS, 666); Kıpçak Türkçesinde *yarılıgamak*, *yarılıkamak*, *yarlıgamak*, *yarlıkamak* “esirgemek, bağışlamak, merhamet etmek” (İM, 196a-2) (KTS, 312); Eski Anadolu Türkçesinde *yarılıgamak* “bağışlamak, affetmek” (YZ, 1402); Çağatay Türkçesinde *yarlıkamak* “bağışlamak ve buyurmak” (LM, 58) (ÇGT, 199-8); Osmanlı Türkçesinde *yarılıgamak* “affetmek, bağışlamak” (OTS II, 3694) şekillerinde kullanılmıştır.

*Ninni yavrum ninni!
Nenni nenni nen aydan
Bir ay doğmuş aradan
Yarılıgasın yaradan
Eksilmesin aradan!* (Farsakoğlu 2006: 50)

Yedmek “çekmek, çekip götürmek”

Aşağıdaki ninnide geçen *yedmek* (< yét- “yedeğe almak; çekerek peşinden götürmek” KBS II, 1105; EDPT, 884) fiili, Türkçe Sözlük’te halk ağızı notuyla “çekerek peşinden götürmek, yedeğinden götürmek; yanında, beraberinde götürmek”; Derleme Sözlüğü’nde *yedmek*, *yetmek* “bir kimseyi elinden tutup götürmek, bir hayvanı yedeğe alıp çekmek” (DS XI, 4222); Tarama Sözlüğü’nde *yedmek* “çekmek, yedekte götürmek” (TRS VI, 4469) şekillerinde geçmektedir. Fiil, tarihî dönemlerden Eski Anadolu Türkçesinde *yedmek* “yedeğe alarak götürmek” (EATS, 746); Çağatay Türkçesinde ise *yedmek* “çekip götürmek, çekmek” (ŞSL, 640) şeklinde kullanılmıştır.

*Tar tar taralı
Ta ki paralı
Yedi deve yederim
Ben anama giderim
Anam eli şamdan
Kilimcigi damdan
Ben kilimi kaparım
Köşe bucak kaçarım* (Coşkun 2013: 56-56)

Yeğîn “zorlu, güçlü”

Aşağıdaki ninnide geçen yeğîn (< yég+(i)n KBS II, 1108) kelimesi, Türkçe Sözlük’te halk ağızı notuyla “zorlu, katı, şiddetli; *mec.* baskın, üstün, iyi” (TS, 2565); Derleme Sözlüğü’nde *yeğîn, yegin, yeyin* “yiğit, çevik, güçlü, hızlı, çalışkan; iyi, uslu; iyiliği, yardımı seven; yakışıklı; güzel, ince; üstün, yenmiş; şişman, besili; acımasız; çok, bol, bereketli; hafif; uygun; zor (DS XI, 4223-4224); Tarama Sözlüğü’nde, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemlerine ait metin örneklerinde *yeğîn* “üstün, galip, kuvvetli, şiddetli, baskın” (TRS VI, 4477) şekillerinde geçmektedir. Kelimenin tarihî dönemlerden Eski Anadolu Türkçesinde *yégin* “çok, üstün” (SN, 303-1); Kıpçak Türkçesinde *yeğîn* “galip, güçlü” (KTS, 317); Çağatay Türkçesinde *yigin* “temiz, güzel, rağbet edilen” (ŞSL, 645); Osmanlı Türkçesinde *yeğîn* “güçlü, kuvvetli” (OTS II, 3701) şekillerinde kullanıldığı görülmektedir.

*Ağ kundak oğlan balam,
Dalına bağlan balam,*

Yeğîn düşmen çatlasın,

Kız değil oğlan balam (Demir ve Demir 2014: 158)

Yozmak “soğumak, uzaklaşmak”

Muğla Ula’dan derlenen öğüt niteliğindeki aşağıdaki ninnide geçen *yozmak* (< oz- “aşmak, geçmek” EDPT, 279) fiili, Derleme Sözlüğü’nde ninnideki anlamıyla “bir şeyden soğumak, vazgeçmek” anlamında geçmektedir (DS XI, 4303). Tarihî dönemlerde farklı kökten gelen *ozmak* fiilleri vardır. Fiil, Göktürkçede *ozmak* “geçmek, ileri gitmek, kurtulmak” (BK, D 28); Eski Uygur Türkçesinde *osmak, ozmak* “uzaklaşmak, halas olmak, kaçmak, kurtulmak” (EUTG, 593); Karahanlı Türkçesinde *ozmak* “başkasının önüne geçmek” (DLT I, 173-16); Harezmi Türkçesinde *ozmak* “geçmek, aşmak, öne geçmek; seçmek; kurtulmak” (NF, 432-14) (HTS, 453); Kıpçak Türkçesinde *ozmak, uzmak* “ileri geçmek, yetişmek” (GT, 333-2) (KTS, 296); Eski Anadolu Türkçesinde *yozmak* “silmek; dağıtmak” (SN, 150-5); Çağatay Türkçesinde *ozmak* “geçmek; baş kaldırmak” (ŞHD, 2b-8; 50a-13) şeklinde geçer. Bu kullanımlardan “kaçmak, uzaklaşmak, kurtulmak” anlamındaki *ozmak* fiilinin ninnide mecaz anlam bağlantısıyla kullanıldığı söylenebilir.

Kızım kızım hoplasın

Bahçede evcik oynasın,

Koca kakını görse de,

Yuvasından yozmasın! (Çelebioğlu 1995: 50)

Yörek “örtü”

Niğde’den derlenen sevgi temalı aşağıdaki ninnide geçen *yörek* kelimesi, *yörgemek* “sarmak” (EDPT, 965) fiilinden, fiilden isim yapan *-k* ekiyle oluşmuş bir isimdir. Kelime, Derleme Sözlüğü’nde *yörek* “çocuğun beşikten düşmemesi için yorganın üstünden beşiğe bağlanan bez bağ” anlamında kullanılmaktadır (DS XI, 4309). Kelime, tarihî dönemlerden Karahanlı Türkçesinde “örtü” (DLT II, 289-2) anlamında geçmektedir. Kelimenin kökü olan *yörgemek* fiili ise Eski Uygur Türkçesinde (ETG, 312) (EUTS, 303); Karahanlı Türkçesinde (DLT III, 307-19); Harezmi Türkçesinde “sarmak, dolamak” (KE 19r-7) anlamında kullanılmaktadır. Çağatay Türkçesinde ise bu fiilden türetilmiş *yörgemeç* “ışkembe ve bağırsaktan yapılan bir yemek”, *yörgermek* “sarınmak” (ÇGT, 174-10) (ML, 103) (ÇTS, 1260) (Paçacıoğlu 2016: 799) kelimeleri geçmektedir.

Nenni diye belediğim

Seni Hak’tan dilediğim

Al yörek doladığım

Nenni yavrım nenni

Eee bebeğim eeeee

Nenni bebeğim eeeee (Demir 2018: 290)

Yumak “yıkamak”

Şikâyet mahiyetindeki aşağıdaki ninnide geçen *yumak* (< yu- EDPT, 870) fiili, Türkçe Sözlük’te halk ağzı kaydıyla “yıkamak” (TS, 2614); Derleme Sözlüğü’nde *yumak*, *yumak*, *yuyamak*, *yüğmek*, *yümek*, *yüvmek* “yıkamak” (DS XI, 4314); Tarama Sözlüğü’nde *yumak* “yıkamak” şekillerinde geçmektedir (TRS VI, 4708). Tarihi metinlerde de kelime Eski Uygur Türkçesinde (EUTG, 626); Karahanlı Türkçesinde (DLT III, 66-15); Harezmi Türkçesinde (NF, 103-13); Kıpçak Türkçesinde (GT, 83-9); Çağatay Türkçesinde (BV, 510-6) Osmanlı Türkçesinde (LO, 431) (OTS II, 3722) *yumak* “yıkamak” şeklinde kullanılmıştır.

Dandini dandini danası var,

Bir kötüce amcası var,

Yumaz başını taramaz saçını,

Yünlü yünlü ensesi var (Töret 2017: 182; Demir ve Demir 2014’ten)

Yüğüruk “çabuk, hızlı”

Konya Kurşunluköyü’nden derlenen temenni niteliğindeki aşağıdaki ninnide geçen *yüğüruk* (< yügür-(ü)k EDPT, 914) kelimesi, Türkçe Sözlük’te halk ağzı kaydıyla “iyi yürüyen, koşan; çalışkan, çevik, güçlü” (TS, 2621); Derleme Sözlüğü’nde *yöğüruk*, *yörüük*, *yürük*, *yuvruk*, *yüğüruk*, *yüğüruk yürük*, *yüvrük*, *yüyrük* “hızlı at değirmen vb. için; güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk; cinsel isteği fazla; at yarışı, koşu; koşu atı; gür, verimli, iyi; koşar gibi yürüyen” (DS XI, 4312-4326); Tarama Sözlüğü’nde *yüğüruk* “hızlı koşan, hızlı giden, işlek” şekillerinde geçmektedir. Tarihi metinlere bakıldığında *yüğürmek* fiili, Göktürkçede (BK, D 20); Eski Uygur Türkçesinde (EUTS, 627), Karahanlı Türkçesinde (DLT I, 360-19); Harezmi Türkçesinde (NF, 170-17); Kıpçak Türkçesinde (GT, 6-13); Eski Anadolu Türkçesinde (DK, 33b-9); Çağatay Türkçesinde (Sİ, 499); Osmanlı Türkçesinde (TRS VI, 4744) (OTS II, 3724) aynı yapı ve anlamda *yüğürmek* “koşmak, hızlı yürümek” şeklinde kullanılmıştır. *Yüğüruk* kelimesi ise Eski Uygur Türkçesinde “hızlı, süratli” (EUTS,

306); Karahanlı Türkçesinde *yüğrük(g)* “hızlı, koşucu, geçici” (DLT I, 110-12); Harezm Türkçesinde *yügrük* “süratli koşan at” (HŞ, 1645) (HTS, 700); Kıpçak Türkçesinde *yügrük*, *yügürük*, *yürük* “hızlı koşan at” (İM, 449a-1) (KTS, 331); Eski Anadolu Türkçesinde *yügrük* “hızlı, koşucu” (DK, 43a-5); Çağatay Türkçesinde *yügürük* “hızlı koşan (köpek)” (ŞSL, 633); Osmanlı Türkçesinde *yügrük* “hızlı, süratli” (OTS II, 3724) (TRS VI, 4743) şekillerinde geçer.

*Ninni desem aylarla,
Yanı yüğrük taylarla,
Mevlâ'm sana ömür versin
Cemi cümle illerle* (Çelebioğlu 1995: 109)

Değerlendirme ve Sonuç

En eski sözlü kültür ürünlerimizden olan ninnilerde geçen bugün yazı dilinde unutulmuş olan 58 kelime tespit edilmiştir. Bu kelimelerin 24 tanesi fiil, 22 tanesi isim, 5 tanesi sıfat, 6 tanesi zarf 1 tanesi ünlem olarak kullanılmıştır.

Fiil olarak kullanılanlar: *ağmak*, *aparmak*, *bakıtmak*, *balkımak*, *belemek*, *belertmek*, *dincelmek*, *dözebilmek*, *evmek*, *ıramak*, *ırgalamak*, *karımak*, *ön gelmek*, *örkleme*, *pürçeklenmek*, *soğulmak*, *soylamak*, *tapmak*, *üğrümek*, *üzmek*, *yarılgamak*, *yedmek*, *yozmak*, *yumak*. İsim olarak kullanılanlar: *bağırdak*, *bala*, *belek*, *bulak*, *çağa*, *çeki*, *çibiş*, *çiğın*, *dolak*, *eğın*, *eşme*, *eze*, *gözüğü*, *günü*, *höllük*, *kızan*, *kömek*, *soku*, *taya*, *ulalı*, *yağarnı*, *yörek*. Sıfat olarak kullanılanlar: *kelep*, *partal*, *ulaşık*, *yeğın*, *yüğrük*. Zarf olarak kullanılanlar: *bencileyin*, *bıldır*, *dulda*, *koyuk*, *sencileyin*, *tezik*. Ünlem olarak kullanılan: *dandini*.

Tespit edilen kelimeler içerisinde kökleri Eski Türkçe (Göktürkçe, Uygurca) dönemine kadar uzananlar: *ağmak*, *bulak*, *eğın*, *gözüğü*, *günü*, *höllük*, *ıramak*, *karımak*, *tapmak*, *yarılgamak*, *yozmak*, *yumak*, *yügrük*.

Alıntı olanlar: Farsça *kelep*, *taya* ve Moğolca *dulda*.

Doğrudan çocuğu karşılayanlar: *bala*, *çağa*, *kızan*; bebeğın beslenmesi ve bakımıyla ilgili olanlar: *belek*, *belemek*, *soğulmak*, *taya*; tuvalet bakımıyla ilgili olanlar: *höllük*; bebeğın uyutma ritüeliyle ilgili olanlar: *ırgalamak*, *üğrümek*'tir.

Tespit edilen sözcükler kavramsal şöyle sınıflandırılabilir:

Akrabalık adı: *eze*

Araç gereç adları: *gözüğü*, *soku*

Bebeğın karşılayan adlar: *bala*, *çağa*, *kızan*

Bebek bakımı ve büyütülmesiyle ilgili adlar: *höllük*, *taya*

Benzerlik bildiren adlar: *bencileyin*, *sencileyin*

Gıysi ve eşya adları: *bağırdak*, *belek*, *çeki*, *dolak*, *yörek*

Hareket ve hız bildiren adlar: *tezik*, *yügrük*

Hayvan adı: *çibiş*

Soyut adlar: *günü*, *koyuk*, *ulaşık*, *yeğın*

Uzuv adları: *çiğın*, *eğın*, *yağarnı*

Yer gösteren adlar: *bulak*, *eşme*

Zaman adı: *bıldır*

Tespit edilen eski kelimeler, yapı açısından incelendiğinde fiiller içerisinde basit yapıda olanlar: *ağmak*, *aparmak*, *balkımak*, *belemek*, *tapmak*, *üğrümek*, *üzmek*, *yedmek*,

yozmak, yumak; türemiş yapıda olanlar *bakıtmak, belirtmek, dincelmek, ıramak, ırgalamak, örkleme, pürçeklenmek, soğulmak, soylamak, yarılıgamak*; birleşik yapıda olanlar ise *dözebilmek* ve *ön gelmek*'tir.

İsimler içerisinde basit yapıda olanlar *çağa, eze*; türemiş yapıda olanlar *bağırdak, belek, bulak, çeki, çibiş, çiğın, dolak, eşme, gözgi, höllük, kızan, kömek, soku, ulalı, yağarnı* ve *yörek*'tir.

Sıfatlar içerisinde basit yapıda olan: *kelep*; türemiş yapıda olanlar: (?) *partal, ulaşık, yeğın, yüğriük*.

Zarf olarak kullanılan kelimeler *dulda* hariç türemiş yapıdadır: *bencileyin, karyıyp, koyuk, sencileyin, tezık*.

Yazı dilinde unutulmuş bu kelimelere bugün Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanılan karşılıkları açısından bakıldığında şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür:

Türkiye Türkçesi yazı dilinde işlek olarak kullanılan, Türkçe eş ya da yakın anlamlı fiillerle karşılananlar: *ağmak* "yükselmek", *aparmak* "götürmek", *bakıtmak* "baktırmak", *balkımak* "parlamak, ışık saçmak", *belemek* "kundaklamak", *belertmek* "büyütmek", *bıldır* "geçen yıl", *dincelmek* "dinçleşmek", *dözebilmek* "dayanabilmek, katlanabilmek", *ıramak* "uzaklaşmak", *ırgalamak* "sallamak", *ön gelmek* "karşısına gelmek, karşısında durmak", *örkleme* "bağlamak", *pürçeklenmek* "saçaklanmak", *partal* "eski püskü", *soğulmak* "(süt) çekilmek", *soylamak* "araştırmak", *tapmak* "bulmak", *üğümek* "sallamak", *üzmek* "dağıtmak, bozmak", *yedmek* "çekmek, çekip götürmek", *yeğın* "zorlu, güçlü", *yozmak* "soğumak, uzaklaşmak", *yumak* "yıkamak"; Arapça, Farsça alıntı kelime, Türkçe yapım ekleri ve yardımcı fiille karşılanan: *yarılıgamak* "affetmek, bağışlamak"; Arapça alıntı bir kelime ve Türkçe yardımcı fiille karşılanan: *evmek* "acele etmek"; Türkçe ve Arapça alıntı bir kelime ve Türkçe yapım ekleriyle karşılanan: *karımak* "yaşlanmak, ihtiyarlamak".

Türkiye Türkçesi yazı dilinde işlek olarak kullanılan Türkçe eş ya da yakın anlamlı isim, sıfat ya da zarflarla karşılananlar: *bağırdak* "bağ, bez", *bulak* "kaynak, pınar" *çağa* "bebek, çocuk", *çeki* "başörtüsü", *çibiş* "keçi yavrusu", *çiğın* "omuz", *eğın* "sırt", *eşme* "kaynak, pınar", *eze* "teyze", *gözgi* "ayna", *höllük* "toprak", *kelep* "yumak", *kızan* "bebek, çocuk", *koyuk* "içli, yanık", *kömek* "yardımcı, himayeci", *yağarnı* "sırt", *bencileyin, sencileyin* "benim gibi; senin gibi", *soku* "dibek", *ulaşık* "yakın, samimi", *yörek* "bağ", *ulalı* "bağlı, ekli"; Farsça alıntı kelimelerle karşılananlar: *dulda* "siper", *tezık* "çabuk, tez", *yüğriük* "çabuk, hızlı"; Türkçe ve Arapça bir kelimeyle karşılananlar: *günü* "haset, kıskançlık"; *ulaşık* "yakın, samimi"; Türkçe ve Farsça bir kelimeyle karşılananlar: *taya* "dadı, sütanne".

Kaynaklar

- Aksan, Doğan. (1996). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınları.
- Atay, Ayten. (2010). “Balkımak Fiili ve Oğuz Türkçesinde Y- ~ B- Değişmeli Kelimeler”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3 (2), 33-40.
- (AY) Kaya, Ceval. (1994). *Altun Yaruk (Giriş-Metin-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (BV) Türkay, Kaya (haz.). (1988). *Ali Şir Nevâyî, Bedâyiü'l-Vasat (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Büyükokutan Töret, Aşlı. (2017). “Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Ninnilere Yansıması”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 81, 173-191.
- Caferoğlu, Ahmet. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Coşkun Çıblak, Nilgün (haz.) (2013). *Ignác Kúnos Türkçe Ninniler*. Ankara: Otorite Yayınları.
- Çek, Songül.(2014). *Ninnilerde Kadın Anlatıcının Sesi*. Ankara: Harf Yayınları.
- Çelebioğlu, Âmil. (1995). *Türk Ninniler Hazinesi*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- (ÇGT) Berbercan, Mehmet Turgut. (2011). *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.
- (ÇTS) Ünlü, Suat. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Demir, Necati ve Fikriye Demir. (2014). *Türk Ninnileri*. Ankara: Edge Akademi Yayınları.
- Demir, Necati. (2018). *Anadolu'dan Türk Ninnileri*, İstanbul: H Yayınları.
- (DK) Özçelik, Sadettin (haz.). (2016a). *Dede Korkut (I) -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (DK) Özçelik, Sadettin (haz.). (2016b). *Dede Korkut (II) -Dresden Nüshası- Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (DLT) Kâşgarlı Mahmud. (2006). *Divanü Lûgati't-Türk C. I-IV*. (Çev. Besim Atalay) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (DS) Türk Dil Kurumu. (1963-1982). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (EATS) Kanar, Mehmet (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- (EDPT) Clouston, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford University Press.
- Farsakoğlu, Emine (2006). *Türk Ninnilerinde İslamî Motifler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Gabain, A. Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, Galip. (2011). “Dîvânü Lugâti't-Türk'te Geçen çepiş ‘Altı Aylık Keçi Yavrusu’ Kelimesinin Yapısı Üzerine Düşünceler”. *Türkbilig*, 22, 35-42.
- (HBD)Yıldırım, Talip (haz.). (2002). *Hüseyin Baykara Divanı (Metin-İnceleme-Dizin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.

- (HŞ) Demirci, Ümit Özgür ve Sibel Karşlı (haz.) (2014). *Kutb'un Husrav u Şîrîn'i Dizin*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- (HTS) Ünlü, Suat. (2012). *Harezm Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- (IrkB) Yıldırım, Fikret. (2017). *Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerinin Dili*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (İM) Toparlı, Recep (haz.). (1992). *İrşâdü'l-Mülûk Ve 's-Selâtîn*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İpek, Birol. (2008). "Türk Dilinde Vasıta Hâli". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, s. 63-97.
- (KATS) Üşenmez, Emek. (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- (KBS) Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin köken Bilgisi Sözlüğü C. I-II*. Ankara: TDK Yayınları.
- (KE) Ata, Aysu (haz.). (1997). *Kışasü'l-Enbiyâ I (Giriş-Metin-Tıpkıbasım) II (Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (KFT) Ağar, Mehmet Emin (haz.). (1989). *Kitab fi'l-Fıkh bi'l-Lisani't-Türki (İnceleme-Metin-Sözlük)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- (Kİ) Caferoğlu, Ahmet. (haz.) (1931). *Ebu Hayyan Kitâb al-İdrâk li Lisân al-Atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- (KK) Toparlı, Recep, M. Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık (haz.). (1999). *El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koz, M. Sabri (2005). *Her Güne Bir Ninni*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- (KTS) Toparlı, Recep, Hanifi Vural ve Recep Karaatlı (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (LM) Çelik, Ülkü (haz.). (1993). *Ali Şîr Nevâyî Leylî'vü Mecnûn (Gramer-Metin-Dizin)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.
- (LO) Toparlı, Recep (haz.). (2000). *Ahmet Vefik Paşa Lehce-i Osmânî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (ME) Yüce, Nuri (haz.). (1995). *Mukaddimetü'l-Edeb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (MK) Ölmez, Zuhâl Kargı (haz.). (1993). *Mahbûbü'l-Kulûb (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- (ML) Özönder, Sema Barutçu (haz.). (1996). *'Alî Şîr Nevâyî Muḥâkemetü'l-Lugateyn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (MT) Korkmaz, Zeynep (haz.) (2017). *Marzuban-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî*. (Çev. Şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafâ) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (OA)Ergin, Muharrem. (1970). *Orhun Âbideleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- (OTS) Kanar, Mehmet. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü I-II*. İstanbul: Say Yayınları.
- Paçacıoğlu, Burhan. (2016). *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- (SN) Cin, Ali (haz.). (2012). *Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l-Bedâ'iy)*, Konya: Eğitim Yayınevi.

- (ŞHD) Karasoy, Yakup (haz.). (1998). *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Şirin, Mustafa Ruhi (1990). *Ninni Bebeğim Ninni -Ninni Şiirleri Antolojisi-* Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- (ŞSL) Durgut, Hüseyin (haz.). (1995). *Şeyh Süleymân Efendî-i Buhârî, Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî Adlı Eserin Transkripsiyonu*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- (TA) Toparlı, Recep, M. Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık (haz.). (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Talât (1960). "Amaca ve Teyze Kelimeleri Hakkında". TDAY-Belleten, 283-294.
- (TES) Eren, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- (TETTL) Tietze, Andreas (2002). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati C. I (A-E)*. İstanbul-Wien: Simurg Kitapevi.
- (TETTL) Tietze, Andreas (2009). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati C. II (F-J)*. Wien: QAW Yayınları.
- (TETTL) Tietze, Andreas (2018). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati C. VI (O-R)*. (Ed. Nurettin Demir, Emine Yılmaz) Ankara: TÜBA Yayınları.
- Tezcan, Semih ve Hamza Zülfikar (haz.). (2014). *Nehcü'l-Ferâdîs, Uştmağların Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) Maḥmūd B. 'Alî Tıpkıbasım ve çeviriyazı: János Eckmann*. Dizin-sözlük: Aysu Ata. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (TİKT) Yelten, Muhammet (haz.). (1998). *Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (TS) Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. XI. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1995). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanuklarıyla Tarama Sözlüğü I-VIII*. 3. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Uğurlu, Emine. (2012). *Türk Dünyasında Ninni*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- (YZ) Demirci, Ümit Özgür ve Şenol Korkmaz (haz.). (2008). *Yūsuf u Zelḥā*. İstanbul: Kaktüs Yayınları.

